ژبنۍ څېړنې

مؤلف :

پوهندوی نوراحمد شاکر

Ketabton.com

١٣٥٠

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه کتاب دوز مې مجلې د ۱۳۵۰ کال دلو مړۍ
او دوهمې گڼې په بدل کې چاپ شوی دی .

د کتاب د بين المللی کال په مناسبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبی خبری

مؤلف :

پوهندوی نور احمد شاکر

۱۳۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

مضمون	مخ
لومړۍ خبرې	۱
ژبپوهنه او د هغې څانګې	۵
ژبه او لیک	۶
د انسان صوتي غړي	۸
د آوازونو وتونځې	۱۰
د آوازونو ډولونه	۱۳
فونیتیکس او فونیمیکس	۲۵
فونیم	۲۸
مورفیم	۳۱
مورفوفونیمیکي بدلون او د هغه ډولونه	۳۶
دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو لارې	۴۱
لهجوي اطلس	۵۶
د لهجوي اطلس اصطلاحات	۶۷
یادونه	۷۰
مأخذونه	۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ خبرې

په اوسنۍ نړۍ کې د ژبې پوهان په دې عقیده دي چه که سړی وغواړي چه یوه ژبه په داسې توګه تدریس کړي چه شاګرد په لږ وخت کې هغه ژبه زده کړي نو اړینه ده چه دهغه تر تدریس، هم د شاګرد د مورنۍ ژبې او هم دهغې ژبې چه شاګردې یې زده کول غواړي فونیمي او مورفیمي تجزیه وسي او د دغو دواړو ژبو ساختمان او جوړښت او نور خصوصیات په صحیح ډول سره څرګند سي، وروسته د دغو دواړو ژبو د ساختمان د مقایسې او پرتلې له مخې دهغوی د ساختمان توپیرونه معلوم سي.

دا ځکه چه هرکله چه سړی کومه ژبه زده کوي، ځکه چه دی دخپلې ژبې له ساختمان سره له کوچنیوالي څخه عادت لري نو که څه هم دی په دې ونه پوهیږي چه دده مورنۍ ژبه او دا بله ژبه دجوړښت له مخې توپیر سره لري خو بیا هم دخپل عادت له مخې هغه مطالب چه په نوې ژبه کې یې اداکوي دخپلې ژبې د جوړښت له مخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترتیبوي . او ترڅو چه د ژبې شاګرد و دغو توپیرونو ته متوجه نسي او په دغه برخه کې بنه مشق او تمرین ونکړي ، د نوې ژبې د استعمالولو په وخت کې به د غو برخو کې تل له غلطیو او اشتباه ګانو سره مخامخ کیږي .

د بېلو بېلو ژبو ویونکي دیوې بلې ژبې په زده کړه کې بېل بېل مشکلات لري . که یو انګریزي ژبی او یو دري ژبی وغواړي چه پښتو زده کړي ، د دوی مشکلات سره یو شی ندي . د مثال په توګه د پښتو د دې دوو جملو (زه ډوډۍ خورم ، ما ډوډۍ وخوړه) په زده کړه کې پرته له فونیمي مشکلاتو څخه انګریزي ژبی دوه مشکله لري : یو دا چه دده په ژبه کې فعل د نومو ړو جملو په پای کې نه راځي ، بل دا چه په انګریزي کې د واحد متکلم له پاره په فاعلي حالت کې یوازې یو ضمیر (I) موجود دی . مګر په پښتو کې دوه ضمیرونه (زه ، ما) استعمالیږي او د غه هر ضمیر د استعمال ځای او مشخص ځایونه لري . نو بنایي چه دا هر و مر و ده ته و ښودل سي چه په پښتو کې فعل په کوم ځای کې راځي او په کوم ځای کې (زه) و وایي او په کوم ځای کې (ما) . دري ژبی بیا د فعل په برخه کې د و مره مشکلات نلري خو د نومو ړو ضمیرونو په برخه کې هغه مشکلات چه انګریزي ژبی یې لري دري ژبی یې هم لري . دغه رنګه د (دا زما کور دی) په برخه کې انګریزي ژبی د (زما کور) په برخه کې څه مشکل نلري . ځکه چه دی په خپله ژبه کې هم لومړی (زما) او بیا (کور) استعمالوي (my home) ، خو دري ژبی د مشکل سره مخامخ کیږي ، ځکه چه دی په دري ژبه کې لومړي (کور) او بیا (زما) وایي (خانهٔ من) .

دغه رنګه ځکه چه د ټولو ژبو ټول آوازونه سره یو شی ندي نو په د ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کې هم د ژبې زده کوونکي ممکن مشکلات ولري . دا مشکلات هم اکثره پوښي نوي . د مثال په توګه د (ښتکي) په کلمه کې انګريزي ژبې د (خ) او دري ژبې د (ټ) د تلفظ په برخه کې له مشکل سره مخامخ کيږي .

د ژبې په زده کړه کې د ژبې د بېلو بېلو لهجو د توپير څخه هم ستړګې نسې پيټيدلای . که يوه ژبه څو لهجې ولري نو د هغې ژبې د زده کړې په لومړي سر کې ښايي چه له نومړو لهجو څخه يوازې يوه لهجه انتخاب او هغه تدريس سي .

که د ژبې شاګرد وغواړي چه د يوې ژبې ټولې لهجې زده کاندي نو ښه لا دا ده چه دی لومړی يوه لهجه ښه زده کړي او وروسته بيا د هغې لهجې په شمول د نوموړې ژبې د ټولو لهجو توپيرونه مطالعه او زده کړي او وروسته نو په هره لهجه چه خبري کوي د نوموړو توپيرونو رعايت وکړي .

له نوموړي بيان څخه مطلب دادی چه د نړۍ ژبې د داخلي ساختمان او جوړښت له مخې کټ مټ يو شی ندي او يو له بله توپير سره لري . هر کله چه کومه ژبه و کوم جاته تدريس کيږي که د هغه چا مخصوص مشکلات چه د نوموړې ژبې په زده کړه کې يې لري په نظر کې ونيول سي نو د ژبې شاګرد کولای سي چه پر نوموړو مشکلاتو باندي په لږ وخت کې بريالی سي او په لږ وخت کې په صحيح ډول سره نوې ژبه زده کړي .

څنګه چه د مخه موهم وويل د ژبې د شاګرد مشکلات هغه وخت څرګنديدلای سي چه د شاګرد د ژبې ساختمان او د هغې ژبې جوړښت چه شاګرد يې زده کول غواړي په علمي ډول سره تجزيه او تحليل سي . د هغوی د آوازونو ډولونه ، مورفيمونه او د مورفيمونو ترکيب او د کلام د اجزاوو ترتيب او داسې نورخصوصيتونه

په صحیح ډول سره معلومه سي، وروسته د مقایسې او پرتلې له مخې د نوموړو دوارو ژبو توپیرونه (چه د دغو توپیرونو مجموعه په حقیقت کې د هغو مشکلاتو یوه مجموعه ده چه د ژبې زده کوونکي ته د ژبې د زده کړې په وخت کې ور پېښېږي) ښکاره سي.

په دې رساله کې د ژبې د ساختمان او جوړښت د سپړلو په باره کې ځیني مقدماتي یادوني سوې دي او زیار ایستل سوی دی چه د ژبپوهني علاقه مندانو ته د ژبې د آوازونو او فونیمونو او هغوی په فونیمیکي الفبا سره د لیکلو، د مورفیمونو د معلوملو او د هغوی د ډولونو او بدلونونو په باره کې څه معلومات وړاندي سي او دغه رنګه د لوی ژبې د بېلو بېلو لهجو د څېړلو او د هغوی د ثبتولو لارې چه د ژبې د ساختمان او جوړښت د معلوملو په برخه کې ډېر اهمیت لري په لنډ ډول وښوولي سي او په دې توګه هغوی ته په دې باره کې د نورو زیاتو او بشپړو مطالعو له پاره زمینه برابره سي.

نور احمد شاکر

ژبپوهنه او د هغې څانګې

ژبپوهنه هغه علم ته وايي چه د هغه په ذريعه د ژبې داخلي ساختمان او جوړښت تر څېړنې لاندې نيول کېږي او مهمې څانګې يې دادي: تشريحي ژبپوهنه، تاريخي-ژبپوهنه او مقايسوي ژبپوهنه.

تشريحي ژبپوهنه (descriptive linguistics) د ژبپوهنې هغه اساسي او مهمه څانګه ده چه په هغه کې يوه ژبه بېله دې چه تاريخي بدلون او تحول يې په نظر کې ونيول شي په يوه ټاکلي او معين وخت کې مطالعه کېږي. په تاريخي ژبپوهنه (historical lin_guistics) کې د ژبې هغه تاريخي تحول او بدلون تر غور او څېړنې لاندې نيول کېږي چه په بېلو بېلو دورو کې ورپېښ سوی وي. په مقايسوي ژبپوهنه (comparative lin-guistics) کې څو ژبې چه له يوې کورنۍ څخه وي يا د ژبو څو کورنۍ په مقايسوي ډول تر غور لاندې نيول کېږي او يو له بله سره پرتله کېږي څو چه د دوی ترمنځ نږدېوالی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اړیکې څرګندې سي .

په تاریخي ژبپوهنه کي دیوې ژبې مواد چه په دوو یا زیاتو دورو کي د دتشریحي ژبپوهنې له مخې تهیه سوي او څېړل سوي وي مطالعه کېږي. په مقایسوي ژبپوهنه کي د دوو یا زیاتو ژبو یا لهجو هغه مواد چه دتشریحي ژبپوهنې له خوا راغونډ سوي او څېړل سوي وي تر غور لاندې نیول کېږي او د هغوی ورته والی معلومېږي. نو ددې له امله دتاریخي او مقایسوي ژبپوهنې پوهان او محققین د تشریحي ژبپوهنې په محققینو پسې ځي او هغه مواد مطالعه کوي چه دتشریحي ژبپوهنې د پوهانو له خوا تهیه سوي او څېړل سوي وي . مګر دتشریحي ژبپوهنې پوهانو او محققینو ته د تحقیق په وخت کي دتاریخي او مقایسوي ژبپوهنې د محققینو مواد په بنه نه وړځي .

ژبه او لیک

ژبه هغه آوازونه دي چه انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د څرګندولو په غرض تر یو خاص نظم او سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي او په دې توګه په خپلو منځونو کي یوله بله سره رابطه پیدا کوي . لیک هغه سیمبولونه او علامې دي چه د هغوی په واسطه انسانان یوله بله خپل افکار او خیالات اظهاروي . لیک په عمومي ډول پر دوو برخو باندې وېشل کېږي : یو تصویري لیک او بل الفبایي لیک . په تصویري لیک کي انسانان خپل فکرونه د تصویرونو او شکلونو په واسطه څرګند وي او د آوازونو سره کومه رابطه نلري . اما په الفبایي لیک کي د هغو آوازونو له پاره چه په خبرو اترو کي

استعمالیږي سیمبولونه رااوړل کیږي او ددغه سیمبولونو مجموعه چه دیوې ژبې ـ تول آوازونه وښیي د ژبې الفبا بلله کیږي.

ژبه او لیک که څه هم یو له بله سره نږدې رابطه لري خو بیا هم ژبه بېل شی ده او لیک بېل شی دی او باید دا دواړه سره ګډ نه سي. یو ژبپوهانو د ژبې او لیک تر منځ په ښه توګه توپیر کولای سي، خو هغه کسان چه په دې باره کي یې غور نوی کړي ژبه او لیک دواړه یو شی بولي، حتی کله کله ځیني خلک لیک اساس بولي او په همدې اساس د ژبې قضاوت کوي حال دا چه اساس ژبه ده او د لیک قضاوت باید د ژبې پر اساس وسي. همدغسي اشتباه ګاني کله کله د ګرامر او ژبې تر منځ هم واقع کیږي. یو ژبپوهانو هر کله چه د ژبې ګرامر لیکي هیڅ کله د موږنۍ ژبې وویونکي ته دا نه وایي چه داسی مه وایه داسي ووایه. بلکه د دې پرځای چه دی د موږنۍ ژبې وښتن ته هدایت ورکړي دی پخپله باید د موږنۍ ژبې له ښتن څخه هدایت واخلي، یعنی باید پوښتنه ځني وکړي چه تاسي څنګه وایاست؟ هر ډول چه هغوی ویل دی باید هغه شی کټ مټ په خپله دیتها کي ضبط کړي. دا ځکه چه ګرامر د ژبې له مخي لیکل کیږي او ژبه د ګرامر له مخي منځ ته نه راځي. یو ژبپوهان هیڅ وخت دا زیار نه باسي چه د ژبې ټول مواد هرومرو تر عمومي قواعدو لاندې راولي. ځکه چه دده په نزد د ګرامر د پوهانو په اصطلاح د ژبې استثناآت هغومره اهمیت لري لکه باقاعده شیان چه یې لري او استثناآت هم د ژبې یوه مهمه برخه تشکیلوي. نو که چیري دی له هغو څخه سترګي پټي کړي یا یې په بله بڼه سره وښیي په ـ حقیقت کی دی د ژبې دیوې مهمي برخي څخه سترګي پټوي او د ژبې د دغي برخي پر حقیقي بڼه او ساختمان باندې پرده غوړوي، او هغه چا ته چه دده د تحقیق له مخي نوموړې ژبه مطالعه کوي نیمګړي معلومات وړاندې کوي.

دانسان صوتي غړي

انسانان یوله بله خپل افکار او مطالب دآوازونو په واسطه اظهاروي . دغه آوازونه چه انسانان يې دصوتي غړو په واسطه له خولې یا پزې او یا خولې او پزې دواړو لارو څخه راباسي د ــ فونیتیکس (Phonetics) او فونیمیکس (Phonemics) په واسطه چه د ژبپوهنې دوې مهمې څانګې دي مطالعه کیږي . په ژبپوهنه کې یوازې هغه آوازونه تر څېړنې لاندې نیول کیږي چه په ژبه او خبرواترو کې استعمالیږي . دادی اوس به د انسان هغه صوتي غړي چه دخبرواترو په وخت کې د آوازونو په تولیدولو کې مهم برخه لري په دې لاندې شکل کې وښیو :

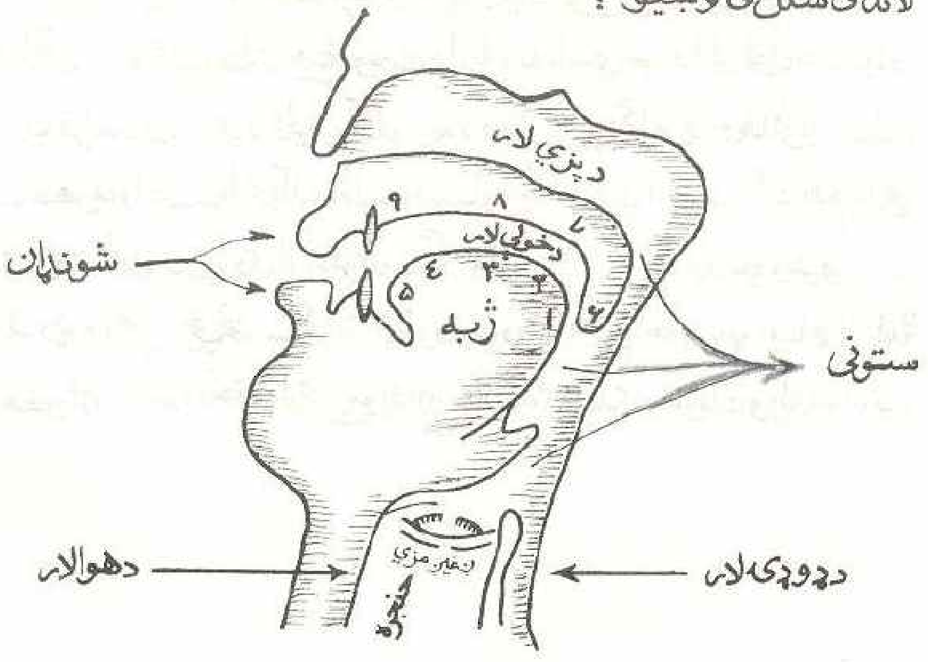

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېر شکل کې دانسان صوتي غړي په دې لاندې ډول سره ښوول سوي دي :

۱- ژبه : ژبه پر پنځو برخو باندې وېشل سوې ده : ۱- رېښه (root) ۲- وروستۍ برخه (dorsum) ۳- منځنۍ برخه (Center) ٤- دمخنۍ برخه (blade) ۵- دژبې سر (tip).

۲- دخولې لوړه برخه : ۶- ژبۍ (uvula) ۷- نرم تالو (velum) ۸- زېږ تالو (dome) ۹- اورۍ (Alveolar ridge).

۳- غاښونه او شونډې

٤- ستونی (pharynx) چه دوې لارې لري : یوه دخولې او بله دپزې . که نرم تالو پورتې خواته وخوځېږي نو دپزې لار و تړله شي . او که ژبه د نرم تالو و خواته و خوځېږي دخولې لار وتړله سي .

۵- ږغیز مزي (Vocal cords). دتنفسي نل په لوړه برخه کې موقعیت لري او دنري تار و شخه تشکیل سوي دي . دآواز دادا کېدلو په وخت کې هوا د حنجرې (larynx) له خالیگاه څخه د ږغیز مزو ترمنځ تېرېږي . که دهوا د تېرېدلو په وخت کې ږغیز مزي بېخي سره نږدې وي نو دهوا جریان یې رپوي او کوم آواز چه په دغه وخت کې تولیدېږي ږغن آواز (Voiced sound) یې بولي لکه د (ب) یا (د) آواز .

او که ږغیز مزي لرې سره لیرې وي د هوا جریان یې نسي رپولای او په دغه وخت کې یې ږغ آواز (Voiceless sound) تولیدېږي لکه د (پ) یا (ت) آواز . دغه سبب دی چه ږغیز مزي په صوتي غړو کې ډېر اهمیت لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آوازونو ونځی

(Position of articulation)

د انسان صوتي غړي د خولې په خواکې په دوو برخو ویشل کېږي : ښوروونکي او نه ښوروونکي . ښوروونکي صوتي غړي (Articulators) هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو دادا کولو په وخت کې په حرکت کې وي او هغه دادي : د ژبې وروستۍ، منځنۍ او مخنۍ برخه . د ژبې سر او لاندې شونډه . او نه ښوروونکي صوتي غړي چه ــــ (Point of articulation) یې بولي هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو دادا کولو په وخت کې حرکت نه کوي او ځای پر ځای ولاړ وي . دا صوتي غړي دادي : نرم تالو ، زیږ تالو ، اوری ، دلوړو غاښونو بېخونه ، دلوړو غاښونو سرونه او لوړه شونډه .

هر کله چه ښوروونکي او نه ښوروونکي صوتي غړي سره یو ځای سي د آوازونو ونځی او مخرجونه تشکیلېږي . د مثال په توګه که د ژبې سر او دلوړو غاښونو بېخ سره یو ځای سي نو د (ت) یا (د) مخرج تشکیلېږي او که کښته شونډه او لوړه شونډه سره یو ځای سي د (ب) یا (پ) ونځی تشکیلېږي . که لاندنۍ جدول چه په هغه کې د ځینو آوازونو ونځی او د هغوی دولونه ښوول سوي دي په غور وګورو په عمومي ډول آوازونه په درېو واسو اولویو ډلو باندې ویشل سوي دي : انسدادي (stops)، احتکاکي (Fricatives) او طنطنه لرونکي (resonants) . اکثره هغه آوازونه چه په ژبه کې استعمالېږي له دغو درو ډلو څخه په یوه ډله کې شاملېږي .

manner of articulation دآوازداداکولو دول		position of articulation دآوازداداکولو ونړۍ	→	bilabial شونډنيز	labiodental شونډي غاښيز	dental غاښيز	alveolar اوږينز	retroflex غبرګ ژبې	alveopalatal اوږي تالوييز	palatal زېږي تالوييز	velar نرم تالوييز	uvular ژبې پېز	labiovelar شونډي تالوييز	pharyngeal حلقيز	glottal ستونيز
STOPS انسدادي	Simple	ساده	بې ږغه ۱	p	p̪	t̪	t	ṭ		k̠	k	q	k͡p		ʔ
			ږغن ۲	b	b̪	d̪	d	ḍ		g̠	g		g͡b		
	aspirated	نفسي	بې ږغه	pʰ			tʰ				kʰ				
			ږغن	bʰ			dʰ				gʰ				
	glottalized	ستونيز سوي	بې ږغه	p'			t'				k'				
			ږغن												
	affricated	موښلي	بې ږغه				¢		č						
			ږغن				z		ǰ						
	laterally affricated	اړخيز موښلي	بې ږغه				ƛ								
			ږغن				λ								
	Prenasalized	غنه سوي	بې ږغه	ᵐp			ⁿt								
			ږغن	ᵐb			ⁿd								
	implosive	دننه خواته وازيدونکي	بې ږغه												
			ږغن	ɓ			ɗ								
FRICATIVES احتکاکي	slit	هوار	بې ږغه		f	θ					x				h
			ږغن	γ	v	ð					ɣ			ʕ	ɦ
	groove	غوځ	بې ږغه				s	ṣ	š						
			ږغن				z	ẓ	ž						
	lateral	اړخيز	بې ږغه				ł								
			ږغن												
RESONANTS طنطنه لرونکي	lateral	اړخيز	بې ږغه												
			ږغن				J		ʎ						
	nasal	غنه يي	بې ږغه	m̥			n̥								
			ږغن	m	ɱ	n̪	n	ɳ	ñ	ŋ̟	ŋ	ŋ̠			
	median	منځني	بې ږغه	W̥					y̥						
			ږغن	w			r		y						
FLAPS	پريېدونکي		بې ږغه												
			ږغن				ř								
TRILLS	رېږدېدونکي		بې ږغه				ř̥								
			ږغن				r̃					R			

voiced : ۲- ږغن   Voiceless : بې ږغه :۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسدادي آوازونه هغه آوازونه دي چه دادا كولو په وخت كي يې مخرج تپ ـ وتړل سي او دهوا جريان بند سي ، خو د مخرج د تړلو څخه وروسته دفعتاً مخرج وپرانستل سي او په دې توګه يو انسدادي آواز توليد سي . لكه د (ت) يا (پ) آواز . دانسدادي آواز مهم خاصيت دادی چه د مخرج تړل يې داحتكاكي او تننته لرونكو آوازونو په توګه دوام نه كوي . احتكاكي هغه آوازونه دي چه دهغوی دادا كولو په وخت كي په صوتي وتونځي كي احتكاك پېښ سي لكه د (س) يا (ز) آوازونه . تننته لرونكي آوازونه هغه آوازونه دي چه دهغوی دادا كولو په وخت كي په صوتي وتونځي كي نه احتكاك پېښيږی او نه دانسدادي آوازونو په څېر د مخرج تړل او دفعتاً پرانېستل واقع كيږي ، بلكه دا هغه آوازونه دي چه په حنجره (larynx) كي پيدا سوي وي او وروسته د خولې او پزې په واسطه يو ډول او بل ډول كيږي لكه د (ن) يا (م) آوازونه .

برسېره پر نوموړو دروله يو ډلو دوه ډوله نور آوازونه هم په ژبو كي پېښيږي چه يو ډول يې پړپېد ونكي (Flaps) او بل ډول يې رېږدېدونكي (trills) آوازونه نوميږي . پړپېد ونكي هغه آوازونه دي چه د ژبې د يوه ډېر چټک حركت په واسطه اداكيږي چه كله كله د يوه ډېر لنډ انسدادي آواز سره شباهت لري ، او ـ رېږدېدونكي آوازونه هغه آوازونه دي چه د ژبې ، شونډانو يا ژبې د ډېرو چټكو حركاتو په واسطه اداكيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آوازونو ډولونه

آوازونه په عمومي ډول پر دوو برخو وېشل کېږي : کانسونېنټونه او واولونه .

کانسونېنټ (Consonant) هغه آوازته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو د تماس له امله د هوا په هغه جريان کي چه د هغه د ادا کولو په وخت کي له خولې يا پزې يا د غوږ وار ولاړ و څخه راوزي انسداد ، احتکاک يا کوم بل ډول بندش پېښېږي . لکه د (ب) يا (پ) دادا کولو په وخت کي چه د دوو شونډو د تماس له امله د هوا په جريان کي بندش واقع کېږي . يالکه د (چ) يا (ج) دادا کولو په وخت کي چه د ژبې او اورۍ تماس د هوا په جريان کي بندش راولي . که دوه يا زيات کانسونېنټونه په يوه سيلاب کي متصل سره راسي او ددوی په منځ کي واول نه وي کلستر (cluster) يې بولي . لکه په پردۍ کي (پ) او (ر) او په آزمويښت کي (ښ) او (ت) .

واول (vowel) هغه آوازته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو ترمنځ داسي تماس نه پيښېږي چه د هوا په جريان کي انسداد او بندش واقع سي ، خو د ژبې او شونډو د مختلفو حرکاتو له امله د خولې داخلي برخه بېل بېل شکلونه پيدا کوي چه په دې توګه واولونه يو له بله يخپل منځ کي توپير پيدا کوي لکه په لاس ، ډېر او سوړ کي د (ا ، ې ، و) آوازونه .

د پښتو کانسونېنټونه او واولونه په لاندي ډول دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : کانسونینټونه :

g	ګ	ž	ژ	dz	ځ	b	ب
l	ل	ẓ	ږ	x	خ	p	پ
m	م	s	س	d	د	t	ت
n	ن	š	ش	ḍ	ډ	ṭ	ټ
ṇ	ڼ	ṣ	ښ	r	ر	j	ج
h	ه	g	غ	ṛ	ړ	č	چ
		k	ک	z	ز	ts	څ

ځیني عربي کلمې په پښتو کې استعمالیږي . دغه عربي کلمې ځیني داسې عربي آوازونه لري چه په پښتو کې نشته . نو هرکله چه دا عربي آوازونه په پښتو کې تلفظ کیږي په عمومي ډول په هغو پښتو آوازونو سره تبدیلیږي چه دغو عربي آوازونو ته نږدېوالی ولري . لکه ف > پ ، ق > ک یا خ ، ث > س او داسې نور ....
نوموړي عربي آوازونه دادي :

ث s̲ ، ح h̲ ، ذ z̲ ، ص ṣ ، ض ẓ ، ط t̲ ، ظ z̄ ، ع ʔ ، ...
ف f ، او ق q .

په ځینو ژبو کې ځیني آوازونه دي چه کله کله د کانسونینټ او کله کله د واول په ډول اداکیږي . په پښتو کې دوه آوازونه دي چه کله کله د هجا هسته تشکیل کړي او د واول په توګه څرګندیږي ، خو ځیني وخت د هجا هسته نه تشکیلوي او د کانسونینټ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول اداکیږی . نوموړي دوه آوازونه دادي :

و (W) : لکه په (کنډو = Kandáw) او (ولور = Walwár) کی.
ی (Y) : لکه په (یخی = yaxáy) او (آگی = agáy) کی.

ب : واولونه Vowels

و	(o)	: لکه په	(نور = nor) او (پوړ = por) کي.
ُ	(u)	: لکه په	(پل = pul) او (سوړ = Sur) کي.
و	(ū)	: لکه په	(نورو = nūru) او (تورو = tūru) کي لومړي واوونه.(۱)
ي	(i)	: لکه په	(ځیر = dzir) او (پیر = pir) کي.
ي	(ī)	: لکه په	(کیږي = Kīẓi) کي لومړی (ي).(۲)
ې	(e)	: لکه په	(ډېر = der) او (شمېر = šmer) کي.
زورکی	(ə)	: لکه په	(زړه = zṛə) او (لېوه = lewə) کي.
ا یا زور	(a)	: لکه په	(اړخ = aṛx) او (سر = sar) کي.
آ	(ā)	: لکه په	(کار = Kār) او (آس = ās) کي.

دادی اوس به د پښتو یو متن د کندهار ، بل متن د ننگرهار او یو بل متن د پېښور په لهجو د نوموړو سیمبولونو په واسطه د نمونې په توگه ولیکو . د مخه تر دې چه نوموړي متنونه ولیکو باید وویل شي چه د ځبر (stress) راوړل اونه راوړل او بدلون ندیوازې په پښتو بلکه د نړۍ په ډېرو ژبو کي د کلمو و معنی ته تغییر ورکوي . مثلاً په (پرېوتم او کېنېښستم)

(۱) : په نوموړو کلمو کی داسې (و = ū) د کندهار په لهجه کی راځي . (۲) په نوموړي کلمه کي داسی (ی = ī) د کندهار په لهجه کی راځي .

کي که خبج پرلو مړی سیلاب باندي راسي یوه معنی لري او که د پاس پر سیلاب باندي راسي بله معنی ورکوي . نو ځکه په لاندي متنونو کي د خبج رعایت هم کوو او هغه د یوې داسي علامې (ٔ) په ډول د سیلابونو پر سر باندي ایږدو . دا هم باید ووېل سي چه دا متنونه ځکه چي د لیک له مخې لیکل سوي دي نو ممکن په ځینو ځایونو کي د لهجې پوره نمایندګي و نه کړای سي .

د کندهار لهجه

د ښاغلی ببنوا په قلم

یوازي پښتو

دا لوست په یوازي پښتو لیکم ، چه د بلې ژبې یو توری پکښې نسته . هو کې ! د ژبې ښه والی هم د غه دی چه هره ژبه ښایې د و مره اړه ته وي ، چه د ژبې خښتن هر راز د زړه وینا په خپله ژبه و ېلای سي . که څه هم ژبې یو د بله و مرستې ته سره اړې دي او یوازي کومه ژبه بشپړه نه لیدله کیږي ، بیا هم ځیني ژبې له خپله ځانه دونده وینا وي او توري لري چه خښتن يې مړني وي نو په لږ زیار د پر دوله اړې څخه وزي.

د عربو ژبه هغه ژبه ده چه د نړۍ د ژوندیو او لویو ژبو څخه بلله کیږي . خو سره له د غه هم ځیني پردي توري پکښې سته چه د د غو ژبو له هانو راښوولي دي . د غسې هم دا و سنۍ ژوندۍ نړۍ لویې ژبې لکه انګریزي او فرانسوي یا نورې ژبې پردې لاتیني یا یوناني توري پخپل منځ کښې لري . پا رسو هم یوه خو ړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه ده چې دا زړه کاله راهیسې د مېړنیو مشرانو تر سیوري لاندي یې روزنه کیږي.
خوسره له دې دونه روزني هم ویوازي پا رسولیکلو ته بیخ نه لیدل کیږي ، او ډېره
به دا نه وي چې یوازي پا رسو ولیکله شي ، هر و مرو به و عربي ژبي ته اړشوا وکړنه
یوه لیکه یا دوې درې لیکي به په زیار ولیکلي سي .

له ښه مرغه زموږ پښتو ژبه ډېره اړته ده . موږ که لږ څه
زیار وکاږو ، نو په خپله ژبه به هر څه په یوازي پښتو ولیکو . که څه هم موږ
اړنه یو چې هرو مرو به یوازي پښتو ولیکو . د نړۍ ټولي ژبي یوه د بلي په مرسته
بشپړه کیږي ، خو بیا هم دا د ژبي ښه والی دی چې یوه ژبه دو ني اړته وي او
دومره توري ولري چې د بلي ژبي له اړې څخه و وزي . دا څرګنده ده چې زموږ پښتو
ژبه د هر څه د پاره بېل بېل توري لري او د لویو غرو په لمنو کښې د سپینو پښتنو په
زړو کښې ښخ دي . که څوک پلټنه پسې وکړي ، ډېري وینا وي او ډېر توري به
ومومي چې اوس نښته یا موږ ته څرګند نه دي .

— د نوموَړي مُضمُون فونیمیکيُ بڼَه —

yawā́zi paṣtó

dá lwə́st pə yawā́zi paṣtó likám či də bə́li žə́bi yáw ṭórəy pəkṣi nə́stə. hóke! də žə́bi ṣəwā́ləy həm dagá^dayu^ ci hára žə́bə ṣā́yi dúmrə árta wi či də žə́bi tsaṣtán

(c) ketabton.com: The Digital Library

har rāz də zṛə́ waynā́ pə xpálə žába wayə́lāy si. Ka tsə ham žábi yaw də balə wə mrásti tə sara áṛi di aw yawā́zi Kuma žába bášpaṛə ná lidálə Kíẓi, byā́ ham dzíni žábi lə xpálə dzā́na dona waynā́wi aw tū́ri lari či tsaṣtán ye maṛanáy wi, no pə laẓ zyā́r də pradó lə aṛáy tsaxə wā́zi.

də ʾarábu žába hága žába də či də naṛəy də žwandáyu aw lwáṛu žábu tsaxə balə́lə Kíẓi. xu sará lə daga ham dzíni pradí tū́ri pakṣi stá či də dā́gi žábi pohā́nu rāṣowəli di. dagási ham də osanáy žwandáy naṛay lwáṛi žábi láka angrezí aw farānsawi yā nū́ri žábi pradí lā́teni yā yonā́ni tū́ri pə xpál mándz Kṣi lari. pāṛsó ham yawa xwaẓá žába də či dā zar Kā́lə rāhísi də meṛənáyu mašarā́nu tər syóri lā́ndi ye rozā́nə Kíẓi. xu sará lə de dóna rozáni ham wə yawā́zi pāṛso ʾiKálu tə bič na lidəl Kíẓi, aw ḍérə bə draná wi či yawā́zi pāṛsó walíKala si. harú marú bə wə ʾarabí žábi tə aṛ su aw Kə na yawá líkə yā dwe dre líKi bə pə ḍer zyā́r walíKəli si.

lə ṣə márga zmúẓ paṣtó žába ḍera árta də. muẓ Kə láẓ tsə zyā́r wáKā́zu, no pə xpálə žabə bə har tsə pə yawā́zi paṣtó wáliKu. Ka tsə ham muẓ aṛ nə yu či harú marú

ba yawázi paṣtó likú. da naṛay ṭóli žábi yawa da báli pa — mrasta bašpaṛa Kiẓi, xu byā́ ham dā da žabi ṣawā́ləy day či yawa žába dóni árta wi aw dúmra tǘri wálari či da báli žábi la aṛay tsaxa wawzi. dā tsargánda da či zmúẓ paṣto žaba da har tsa dapā́ra bel bel tǘri ʔarí aw da lǘyu gró pa ʔamánu Kṣi da spínu paṣtanó pa zṛó Kṣi ṣax di. Ka tsók palaṭána pasi wákṛi, ḍéri waynā́wi aw ḍer tǘri ba wámumi či os násta yá muẓ ta tsargánd ná di.

دننگرهار لهجه — دښاغلی الفت په قلم

دکوم ځای دی ؟

یوکوربي دلته دی ، بل په کابل کي ، بل په یو بل ځای کي . څه ځمکه په کوهدامن کي لري ، څه په بغلان کي، څه په یو بل ځای کي . نغدي روپۍ یي په رشوتونو دلته پیدا کړي ، مگر گټه وي باندي نوي بانکونه کوي په یو بل ځای کي . ته ووایه چه دی دکوم ځای دی ؟

مینه یي له دي خلکو سره نشته ، او دنورو ملکونو خلک ورته ډېر ګران دي . ددي ځای ژبه یي نه زده او په پردیو ژبو افتخار کوي . ددې وطن له شعراو موسیقی نه خوند نه اخلي او دخارجي موزیک په صفت مړیږی نه . مونږ ته په نخوت او نفرت ګوري او دپردیو مستخدمینو په مقابل کي ډېره تواضع کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته وواية چه دی د کوم ځای دی ؟

دی د هیڅ ځای نه دی ، ځکه چه هر ځای د ده دی او سړی وړته هر ځائي ویلی شي . هو ! دا هغه مرغه دی چه څلور فصلونه په څلورو مملکتونوکي تېروي او وطن نه لري . وطن نه پېژني ، د یوه وطن په هواکي نه الوزي او د وطن سرې او تودې نه شي تېرولی .

دا هغه عیاش دی چه بې له عیش وراحت نه نور څه نه پېژني او له وطن سره هیڅ مینه او علاقه نلري .

مونږ هغه کسان د دې وطن بللی شو چه د وطن په کالو او بوټو سر ورکوي او په سختو ورځو کي د وطن په کار ږېږي . که څه هم پوله او پټی نلري ، او په زړه وکوږلو او جونگړو کي اوسي .

هو ! زما په عقیده دا وطن د هغه چا نه دی چه د ده پر و ځمکو قبالې یې اخیستې دي . بلکه د هغه چا دی چه د وطن مینه یې په زړه کي ده او له وطن سره علاقه لري .

د نوموړي مضمون فونیمیکی بڼه

da Kúm dzāy day?

yaw Kor ye dálta day, bal pa Kābul Ke, bal pa yaw bal dzāy Ke. tsa dzmáKa pa Kadāmán Ke larí, tsa pa Baglán Ke, tsá pa yaw bál dzāy Ke. nágde rupáy ye pa rišwatúno dálta paydā

(c) ketabton.com: The Digital Library

Kṛe, mágar gáṭa warbānde nor bānKúna Kawí pa yaw bəl dzā́y Ke. ta wáwāya či day da Kúm dzā́y day?

mína ye lə de xálKo sara nášta, aw də nóro mulKúno xálK warta ḍer grā́n di. də de dzā́y žəba ye názda aw pa pradə́yo žəbo iftixā́r Kawí. də de watán lə šer aw mosiqí na xwánd nə áxli aw də xārijí mozíK pə sifát maṛézi na. múnẓ tapə naxwát aw nafrát góri aw də pradə́yo mustaxdimíno pə moqābil Ke ḍéra tawāzó Kawí.

tə wáwāya či day də Kum dzā́y day?

day də héts dzā́y na day, dzáka či hár dzāy də də day aw saṛay warta hardzāyí wayə́lay ši. ho! dā́ haga margá day či tsalór faslúna pə tsalóro mamlaKatúno Ke terawí aw watán nálari. watán na péžani, də yawā́ watán pə hawā́ Ke nə átwuzi aw də watán saṛé aw tawdé náši terawálay.

dā háġa ayā́š day či bé lə áyš u rāhát na nór tsə na péžani aw lə watán sara héts mína aw aṭāqá nálari. munẓ haġa Kasā́n də dé watán baṭálay šu či də watán pə Ká̄ṇo aw búṭo sár warKawí aw pə sə́xto wrádzo Ke də watan paKā-réẓi, Ka tsá ham púla aw paṭáy nalari, aw pə zaṛó Koḍə́lo aw

jongáro ke ósi.

ho! zmā̃ pə aqidá dā watán də haqə čā nə day či da déro dzmáko qabālé ye axíste di. bálke də haqə čā day či də watán mina ye pə zrə ke da aw lə watán saraatəgá lari.

دپېښور لهجه :

دسړو تعويذ (۱)

يوه شپه شمروز يوخواجرتي قاتلان دجميلې په كور ورخطاكړل . ډاكه پرېوته . صابره او جميله دواړه په كښې مړې شوې . شمروز دخپلې ورېرې او دبوډۍ په مرګ دمکرډېر ويرا وژړا اوكړه . پوليس خپل تفتيش كښې ډېر په اخلاص سره كار اوكړو ، ولې هيچا هم دريښتيا وشهادت ته غاړه نه كښېنوده . او نتيجه دا شوه چه شمروز په يوڅو ورځوكښې دخپل مشر ورور په خانې كښېناستو . خودنا صر په بېچ كېدو يې په زړه کې غټه بوغمه پاتې شوه . په خوااوشا كلوكښې يې ډېر كوشش وړسې اوكړو ، ولې هيڅ پته يې اونه لګېده . ماشوم ناصردخپل وطن نه ډېرلرې يو لوې ښار ته اوړسېدو . يوه شپه چه ډېرستړې شو ، نوچرته په يوه باغيچه كښې دېو بېنچ دپاسه اوده شو . دا باغيچه دلوی كاروبارې تاجر په كوركښې وه . سحر وختې چه دكورمالک سبب رحمان دسېل دپاره بهرتلو ، نوپه باغيچه كښې

---

(۱) : دا مضمون دښاغلی رشيدعلی دهقان اثراو دښاغلی جهان زيب نياز پېښورۍ لهجه ده .

یې د خپل کور نه خطا شوې ماشوم او لید و چه لا هغه شان بې غمه اوده پروت وه ، بنګلې ته لاړو او سره د خپل تېره بېرته هغې ځای ته راغلو چه هغه ماشوم لا هغه شان اوده وه .

وایي چه د دې سېټ یو زوی وه چه ډېر ښکلی وه او هم لکه د دې ماشوم وه . دوی ته خپل مړ شوی زوی وریاد شو ، د دواړو په سترګو کښې اوښکې وې . دواړه ساه نیولې د ماشوم په خوا کښې غلي ولاړ وو چه په دې کښې ناصر هم له خوبه بېدار شو . او تراوتره یې کتل او بیا په رتو رتو په ژړا شو . د سېټ تېر ناصر خپلې سینې ته جخت کړو .

دواړو ژړل ، خو دواړه نه پوهېدل چه د دوی د ژړا وجه څه ده . سېټ رحمان ناصر په غېږه کښې اوچت کړو او سره د خپل تېره کمرې ته لاړل .

د نوموړي مضمون فونیمیکي بڼه

da sró tawíz

yawá špá Šamróz yaw so ujrati qātilān da Jamilé pa Kor warxatā́ Kṛəl. ḍāKá préwata. sābirá aw Jamilā́ dwā́ṛa paké mṛé šwe. Šamróz da xpā́le wreré aw da buḍé pa márg da məKər ḍér wir aw jaṛā́ óKṛa. pulís xpə́l taftíš Ke ḍér pa ixlā́s sara Kā́r óKṛo. wā́le hécā hum da

(c) ketabton.com: The Digital Library

riṣ̌tiáo ṣ̌ahādát ta ġāṛa ná Kexoda. aw natijá dā ṣ̌wače Ṣ̌amróz pa yaw só wrádzo Ke da xpə́l máṣ̌ər wrór pa xāné Kénāsto. xo da Nāsə́r pa bač Kedó ye pa zṛə Ke ġáṭa bogmá pāte ṣ̌wá. pa xwā́ u ṣ̌ā Kálo Ke ye ḍér Kośíṣ̌ wárpase óKṛo, wále hés páta ye onálageda. māṣ̌úm Nāsər da xpəl watán na ḍer lāre yaw lwé xār ta órasedo. yawá ṣ̌pá či ḍer stə́ṛe ṣ̌o. no čárta pa yawa bāġičá Ke da yaw binč da pā́sa odá ṣ̌o. dā bāġičá da lwé Kārubāri tājir pa Kór Ke wá. sahár waxti če da Kor mālik séṭ Rahmān da sél da pā́ra bahár tló, no pa bāġiča Ke ye da xpəl Kor na xatā ṣ̌əwe māṣ̌úm ólido, če lā háġa ṣ̌ān begáma udə prot o. banglé ta lā́ṛo aw sará da xpə́l ṭabára byérta hage zé ta rāglo čárta če haġa māṣ̌úm lā háġa ṣ̌ān udá o.

wā́yi če da dé seṭ yaw zwé wo, če ḍér xKúle o aw hum láKa da dé māṣ̌úm wo. dwi ta xpə́l maṛ ṣ̌áwe zwé waryā́d ṣ̌o, da dwā́ṛo pa stárgo Ke úxKe we. dwā́ṛa sāniwāli da māṣ̌úm pa xwā́ Ke ġə́li watā́ṛ wu, če pə de Ke Nāsə́r húm la xóba bedā́r ṣ̌o. awtár awtár ye Katə́l, aw byā́ pa rā́ṭo rā́ṭo pa jaṛā́ ṣ̌o. da seṭ ṭabár Nāsə́r xpəle siné ta júxt Kṛo. dwā́ṛo jaṛə́l, xo dwā́ṛa ná poedə́l če da dwí da jaṛā́ wája sə da. seṭ

(c) ketabton.com: The Digital Library

Rahmán Nāsər pa gega Ke učát Kṛo, aw sará da xpə́l ṭabára Kamré ta lā́ṛəl.

فونیتیکس او فونیمیکس

ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر یو خاص نظم او سیستم لاندي په خبرو کي استعمالیږي. دا آوازونه په خوله، پزه او ستوني کي اداکیږي او بیا له هغوی څخه کلمې او جملې جوړیږي چه په دې توګه انسانان یو له بله د هغوی په واسطه خپل مطالب سره اداکوي. که څوک وغواړي چه یوه داسې ژبه مطالعه کړي چه دده نه وي زده نو دی مجبور دی چه تر ټولو دمخه د هغې ژبې آوازونه مطالعه کړي. دانسان په صوتي غړو کي یو څو محدود غړي دي چه د آوازونو داداکولو په وخت کي ښوري او حرکت کوي. که سړی د نومو ړو ښوریدونکو صوتي غړو په بېلو بېلو حرکتونو کي مشق او تمرین وکړي او د هغوی د حرکتونو په اجراکولو کي چه د آوازونو داداکولو په وخت کي اجراکیږي پوره مهارت او استعداد پیدا کړي، نو دی کولای سي چه دهري ژبي بېل بېل آوازونه اداکړي. دا ځکه چه د ټولو ژبو آوازونه د دغو ښوریدونکو صوتي غړو د حرکاتو په واسطه چه د نه ښوریدونکو صوتي غړو سره یو ځای کیږي، اداکیږي.

که سړی داسي یو فارمول راوباسي چه د هغه فارمول له مخي د ښوریدونکي صوتي غړي حرکت او د هغه رابطه له نه ښوریدونکي صوتي

غږي سره وښوول سي نو سړی به وکولای سي چه دیولړ دغسې فارمولونو په واسطه دیوې ژبې آوازونه وښيي . او فونيټيکي الفبا هم په حقيقت کي د دغسې فارمولونو يوه مجموعه ده . د مثال په توګه د "ب" سيمبول د سږو حرکت ښيي چه هوا ورو ورو تي خواته پورې وهي . دغه هوا هر کله چه له ستوني څخه وخولې ته راوزي بڼه زمزي رالوېږي . نو موړي سيمبول (ب) دا هم ښيي چه د هوا د جريان په وخت کي د پزې لار تړلې وي او هوا د خولې له لارې جريان پيدا کوي ، خو د شونډانو د يو ځای کېدو په واسطه يو ځل بندښت پيدا کوي او وروسته ناڅاپه له خولې څخه وزي .

له نوموړي بيانه څخه څرګندېږي چه هغه آوازونه چه په خبرو کي استعمالېږي د هوا د جريان او د صوتي غړو د حرکاتو او د هغوی د يو ځای کېدو څخه پيدا کېږي ، چه دا تول د فونيټيکس (Phonetics) موضوع تشکيلوي .

په فونيټيکس کي آوازونه په دوه ډوله سره مطالعه کېږي:
يو دا چه آوازونه د ښو رېدو ونکو صوتي غړو د حرکاتو او د نه ښو رېدو ونکو صوتي غړو سره د هغوی د يو ځای کېدو په ترڅ کي مطالعه سي . د فونيټيکس دا برخه آرټيکوليټوري فونيټيکس (Articulatory Phonetics) بولي . بل دا چه آوازونه د آوازونو د امواجو له مخې چه وروسته تر هغه چه د صوتي غړو په واسطه اداشي او له خولې څخه راووزي مطالعه سي . د فونيټيکس دا برخه اکوسټيک فونيټيکس (Acoustic phonetics) بلله کېږي .

فونیمیکس د ژبپوهنې هغه برخه ده چه په هغه کې دفونیمونو څخه بحث کیږي . په فونیمیکس کې فونیمونه او دهغوی تجزیه او دسته بندي تر څېړنې لاندې نیول کیږي .

فونیتیکس او فونیمیکس د ژبپوهنې دوې څانګې دي چه په هغوی کې د ژبې آوازونه مطالعه کیږي . نو ددې له امله دوی یوله بله سره نږدې اړیکې لري . مګرځکه چه په فونیتیکس کې د آوازونو یو اړخ او په فونیمیکس کې د آوازونو بل اړخ ترڅېړنې لاندې نیول کیږي نو ښایي چه دا دوې څانګې یوله بله بېلې سره وساتلې سي او دهغوی موضوعات یوله بله سره ګډ نسي .

په فونیتیکس کې آوازونه دصوتي غړو دیو ځای کېدو او د هغوی دحرکاتو له مخې چه دنوموړو آوازونو دتولید په وخت کې اجرا کیږي په ډېر دقیق ډول سره مطالعه کیږي او دهر آواز له پاره یو داسي سیمبول ټاکل کیږي چه یوازې همغه آواز وښیي . دغسې سیمبولونه دفونیتیکې الفبا په نامه سره یادیږي. مګر په فونیمیکس کې ممکن یو سیمبول متعدد آوازونه چه ټول دیوه آواز غړي وي وښیي . مثلاً که په کومه ژبه کې یو فونیم څو الوفونه ولري (دفونیم بحث وګوری) په فونیتیکس کې د نوموړي فونیم هر الوفون د یو بېل سیمبول په واسطه ښوول کیږي. مګر په فونیمیکس کې د نوموړي فونیم د ټولو الوفونو لپاره یوازې یو سیمبول استعمالیږي او دغه فونیمیکې سیمبولونه دي چه دیوې ژبې الفبا تشکیلوي . دمثال په توګه د پند او توپ . پ ګاني چه لومړی (پ) نفسي او وروستی (پ) بې نفسه (پ) ده — (دفونیم بحث وګوری) د فونیتیکې الفبا له مخې ممکن په دې ډول سره ولیکلې سي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پند = pʰand ، توپ = top' . په نومو ړو کلمو کي چه نوموړي دوې پ ګاني يو فونيم تشکيلوي او دوا ړه ديوه فونيم الوفونونه بلل کيږي ، د هر يوه له پاره بيل بيل سيمبول راغلی دی . مګر د فونيميکي الفباله مخې ځکه چه نوموړي دوا ړي پ ګاني ديوه فونيم غړي دي او يو فونيم تشکيلوي نو دواړي ديوه سيمبول (P) په واسطه ټول الوفونونه ښوول کيږي او نوموړي کلمې په دې توګه ليکلي کيږي: پند = pand ، توپ top .

فونيم (phoneme)

که د ژبې آوازونه په ډېر دقيق ډول تر غور لاندې ونيسو ، له داسې آوازونو سره مخامخ کيږو چه هغه يو آواز په بېلو بېلو ځايونو کي په بېلو بېلو ډولونو سره ادا کيږي . د مثال په توګه د (پ) آواز د (پند) يا (پل) په کلمو کي د غسې نه اداکيږي لکه د (توپ) يا (چپ) په کلمو کي . ځکه چه د لومړيو دوو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کي له (پ) سره يو څه هوا په شدت سره را وځي او په دې ډول يو نفسي آواز (aspirated sound) ځني جوړيږي . مګر د وروستنيو دوو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کي د هوا جريان په دوني شدت سره نه راوزي چه يو نفسي آواز ځني جوړ سي . د احقيقت به هغه په ښه ډول ښکاره سي چه ديوه کاغذ پا ڼه وخولې ته نږدې ونيسو يو ځل لومړۍ دوې کلمې (پند او پل) او بيا دوهمي دوې کلمې (توپ او چپ) تلفظ کړو . په دې توګه به ښکاره سي چه د -

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړیو کلمو د (پ) دادا کولو په وخت کې د کاغذ پاڼه د هوا د جریان څخه ځکه چه شدت لري متأثره کیږي، او ښوري. مګر د وروستنیو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کې ځکه چه د هوا جریان بندیږي نو کاغذ هم نه متأثره کیږي او نه یې سپي ښوري ولای. دغه رنګه (د) یوانسد ادي ږغن آواز دی چه د هغه دادا کولو په وخت کې ږغیزمزي رپیږي او د دغه آواز د ږغنتوب سبب ګرځي. مګر په داسې کلمو کې لکه (دود) یا (درد) لومړي دالونه چه د دغو کلمو په سر کې راغلي دي هماغسې نه اداکیږي لکه د نوموړو کلمو وروستني دالونه. یعنې لومړي دالونه ډیر ږغن (voiced) دی او وروستني دالونه لږ ږغن دي. په انګریزي کې (S) چه د ځینو مفردو نومونو په پای کې راسي جمع ځنې جوړیږي مګر تلفظ یې یو ډول نه دی. د مثال په توګه (S) په داسې کلمو کې لکه: (books) یا (lips) په (س) سره اداکیږي، خو په داسې کلمو کې لکه (eggs) یا (hands) په (ز) سره تلفظ کیږي.

د پښتو د لومړي مثاله څخه څرګندیږي چه که په پښتو ژبه کې (پ) د کلمې په سر کې راسي او حرکت ولري (وروسته یې واول راغلی وي) نفسي آواز ځنې جوړیږي او که په پای کې راسي بې نفسه آواز ځنې جوړیږي. دغه رنګه د پښتو له دو هم مثال څخه څرګندیږي چه که دال د کلمې په سر کې تر واول د مخه راسي ږغنتوب یې ډیروي او که په پای کې راسي ږغنتوب یې لږوي. او د انګریزي ژبې په مثال کې د books او lips په کلمو کې ځکه چه (S) په بې ږغه آوازونو (K او P) پسې راغلی دی نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بي رغه (voiceless) يعنی په (س) سره تلفظ کيږي او د hands او eggs په کلموکي ځکه چه (S) په رغنو آوازونو (d او g) پسی راغلی دی نو رغن يعنی په (ز) سره تلفظ کيږي(۱).

له پورتنی بيانه څخه يو بل تکی هم څرګندیږي ، هغه داچه آوازونه په يوه ژبه کي کله کله د موقعيت له امله تو پير پيدا کوي اوکله بيا د خپل د محنی يا وروستني محيط څخه متأثره کيږي . او ځکه چه د نړی ژبی د ساختمان او آوازونو له امله يوله بله سره توپيرلري نو هغه عوامل چه د هغوی پر آوازونو باندي تأثيرکوي هم توپيرلري او يوله بله سره بېل وي . دغه آوازونه چه په حقيقت کي يو آواز وي مگر د ځينو عواملو په نسبت کله يو ډول اوکله بل ډول تلفظ کيږي د ژبپوهني علما (د ژبي د عناصرو د استعمال مشخصوالی = complementary distribution) اصطلاح ورته راوړي . مثلاً په پورتنيو مثالونو کي په لومړی مثال کي نفسی (پ) او بي نفسه (پ) د استعمال مشخص ځايونه لري . يا په بل عبارت په هغه ځای کي چه نفسی (پ) راځي بي نفسه (پ) نسي راتلای ، او په هغه ځای کي چه بي نفسه (پ) راځي نفسي (پ) نسي راتلای يعني په پښتوکي د کلمې په سرکي تر واول د مخه همېشه نفسي او دکلمې په پای کي همېشه بي نفسه (پ) راځي .

له پورتني بيان څخه يو بل مطلب هم لاس ته راځي او

---

(۱) : داهم بايد وويل سي چه نوموړي تيجې موږ يوازي د نوموړو مثالونو له مخي واخيستلې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دادی چه آواز (فونیم) یو واحد شی ندی بلکه اکثره آوازونه د آوازونو مجموعه (sound unit) ده . یعنی څو ډوله آوازونه سره یوځای کیږي او بیا یو - آوازځنی جوړیږي چه ودغه یوه آوازته په ژبپوهنه کي فونیم (phoneme) وایي . او د فونیم و هرغړي ته الوفون (allophone) وایي . مثلاً په لومړي مثال کي د پند (پ) یو ډول او د توپ (پ) بل ډول آواز دی . دادواړه آوازونه یوځای یو فونیم تشکیلوي خو په بیل ډول بیا هریوه ته الوفون وایي . نو په دې توګه ویلای سو چه په پښتو کي د (پ) فونیم دوه الوفونه لري . یو نفسی (پ) او بل بې نفسه (مپ) . په یادلری چه نوموړې نتیجه موږ یوازي د نوموړو دوو مثالونو په اساس اخیستې ده او که زیات تحقیق وسي ممکن په پښتو کي د (پ) فونیم نور الوفونونه هم ولري .

مورفیم morpheme

د مورفیم تعریف د ژبپوهنی د علماو ولخوا په بیلو بیلو ډولونو سره سوی دی . که د مورفیم د تعریف له جزئیاتو څخه سترګي پټی کړو نو دیوې ژبي په خبرو کي بیخي کوچنی صوتي واحد چه معنی ولري مورفیم بلل کیږي . د مثال په توګه دا خبره وګورئ : زه راغلم چه د خلکو تبکی اداکړم (zərāɣləmčidəxalKunekiadā- -Krəm) په پورتنی خبره کي هغه بیخي کوچنی صوتي واحدونه چه معنی لري په لاندي ډول سره بیلولای سو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

1. zə زه من	5. či چه که	10. i ي لاحقهٔ رسمي
2. rā را طرف متکلم	6. də د اضافت	11. adā ادا ادا
3. gl خل حرکت کردن	7. xalK خلک مردم	12. Kṛ کړ فعل کردن
4. əm م واحد متکلم	8. u و لاحقهٔ حالت غیرصلي	13. əm م واحد متکلم
	9. nek نیک خوب	

د پورتنی خبري مورفیمونه، که په غور سره وگورو د موقعیت او ځینو نورو خصوصیتو نوله امله سره یوشی ندي او یوله بله سره توپیر لري . مثلاً د ریم، اوو م او نوهم داسي مورفیمونه دي چه د ریښې حیثیت لري او که نور مورفیمونه پوري ونښلي هم دوی خپل اصلیت او مرکزیت له لاسه نه ورکوي . دغسې مورفیم ته ریښه وایي . هغه مورفیمونه چه په ریښه پوري نښلي پیوندونه (affixes) بلل کیږي . لکه په راغلم = rāglam کی (را = rā او م = əm) او په نیکي = neKi کی (ي = i). پیوندونه هم پرڅو ډولو باندي وېشل کیږي . یو هغه پیوندونه دي چه د ریښو (roots) په سر کي راځي . لکه په راغلم کي د (را = rā) پیوند چه وداسي پیوندونو ته سابقه (prefix) وایي . او بل هغه پیوندونه دي چه په ریښه پسی وروسته راځي لکه په راغلم = rāgləm کی (م = am) او په خلکو = xalKu کی (و = u) . وداسی پیوندونو ته لاحقه (suffix) وایي .

پیوند که صرفي او که اشتقاقي وي . که چیری کوم
پیوند د کلام د اجزا وو له امله د کلمې په ماهیت کي بدلون راولي اشتقاقي

پیوند (derivational affix) ورته وايي. لکه په نېکي کې چه (نېک) صفت دی او (ي) يوه لاحقه ده چه له (نېک) سره يوځای سوې ده او له نوموړي صفت څخه يې اسم جوړ کړی دی. نو ځکه (ي) اشتقاقي پیوند بلل کيږي. که چېرې کوم پیوند د کلمې وماهيت ته تغيير ورنکړي لکه په کښېنم، کښېنې او کښېني (کې د (م، و، ي) پیوندونه چه د کلمې وماهیت (فعل) ته تغيير نه ورکوي بلکه يوازې د شخص له مخې د فعل معنی ته تغيير ورکوي. داسې پیوندونو ته صرفي پیوندونه (inflectional affixes) وايي. که صرفي پیوندونه له يوې کلمې څخه وايستل سي هرڅه چه پاته سي و هغه ته تنه (stem) وايي. مثلاً د (دودونه او ماشومان) په کلمو کې (ونه او آن) صرفي پیوندونه دي چه که د غه صرفي پیوندونه له نوموړو کلمو څخه وباسو، په لومړۍ کلمه کې (دود) او په دوهمه کلمه کې (ماشوم) د تنو په حيث پاتېږي. مګر د (اړتياوې) په کلمه کې (اړتيا) تنه بلله کيږي. ځکه چه په نوموړې کلمه کې (اړ) ريښه، (تيا) اشتقاقي پیوند او (و، ي) صرفي پیوندونه دي، هر کله چه صرفي پیوندونه (و، ي) څخنې وايستل سي ريښه او اشتقاقي پیوند (اړتيا) د تنې په حيث پاتېږي. د ريښې او تنې توپير دا دی چه که له يوې کلمې څخه ټول پیوندونه وايستل سي څه چه پاته سي هغه ريښه ده او که يوازې صرفي پیوندونه څخنې وايستل سي څه چه پاته سي هغه تنه ده. نو ځکه ريښه (بېله ځينو استثنا آتو څخه) يو واحد مورفيم وي، مګر تنه کله کله واحد مورفيم وي لکه (دود) يا (ماشوم) او کله بيا د مورفيمونو له ترکيب څخه جوړه سوې وي، لکه (اړتيا). بل دا چه يو مورفيم کيدای سي چه هم ريښه او هم تنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي لکه (دود) یا (ماشوم) د (دودونه او ماشومان) په کلموکي چه هم ریښه او هم تنه ورته ویل کیږي .

په ځینو ژبو کي یو بل دول پیوند هم پیښیږي چه و مغه ته منځینه (infix) والي. هر مورفیم چه په بل مورفیم ننوځي ورد غه ننوتلي مورفیم ته منځینه والي . مثلاً د کویلیت(Quileute) په ژبه کي هاکت (hok^{w}at') وسپین سري ته والي او هاځکت (ho$\acute{c}$k^{w}at') يي جمع ده (سپین خلک) . په نوموړي کلمه کی $\acute{c}$ یو مورفیم دی چه د جمع معنی لري او منځینه بلله کیږي ، ځکه چه د هاکت (hok^{w}at') په مورفیم ورننوتلی دی .

په انگریزی کي (S) چه د ځینو واحد و نومونو په پای کي راسي د جمع معنی ورکوي ، خود محیط د تأثیر له امله يي تلفظ په یوه حال نه پاتیږي او د مخنی محیط په واسطه يي تلفظ اوړي . یعنی که وروسته تر دغه (voiced) آواز واقع سي دی هم ورسره ږغن سي او که وروسته تر بي دغه (voiceless) آواز راسي بي ږغه اداکیږي ، او که وروسته تر داسي آوازونو واقع سي لکه (S) یا (Z) په (iz) سره تلفظ کیږي .لکه په دې لاندې مثالونو کې

buk(book) + s > buks   rod(road) + s > rodz   roz(rose) + s > roziz   bas(bus) + s > basiz .

په نوموړو مثالونو کي څرگندیږي چه د محیط د تأثیر له امله په انگریزی کي (S) چه د جمع معنی ورکوي کله کله د (S) او کله کله

د (z) او ځینې وخت د (iz) په بڼه ځان ښکاره کوي. دغه رنګه په پښتو کې د (ستا = از تو) او (زما = از من) په کلمو کې (س) او (ز) دواړه یو سابقه ده چه د ملکیت (از) معنی لري. نوموړې سابقه په (ستا) کې ځکه په (س) سره تلفظ کیږي چه تر یو بې ږغه آواز (ت) دمخه راغلې ده او په (زما) کې ځکه په (ز) سره اداکیږي چه تر ږغن آواز (م) دمخه راغلې ده.

نو دغسې مورفیم چه یوه معنی ولري او د محیط، موقعیت یا داسې نورو عواملو په وجه کله یو ډول او کله بل ډول تلفظ کیږي ټول یو صوتي واحد تشکیلوي او یو مورفیم ورته ویل کیږي. د مورفیم وهر غړي ته الومورف (allomorph) وایي. مثلاً د پورتنیو مثالونو له مخې ویلای سو چه د انګریزي د جمع نوموړی مورفیم درې الومورفونه لري: (s)، (z) او (iz). او د پښتو هغه مورفیم چه د ملکیت معنی ورکوي دوه الومورفونه لري: (س) او (ز).

یو صوتي واحد که دوې یا زیاتې معناګانې ولري. نو د هغه د معناګانو د شمیر په مطابق هغومره مورفیمونه ځني جوړیږي. لکه په پښتو کې (توړ = tor) د (سیاه) په معنی یو مورفیم، د (تهمت) په معنی بل مورفیم او د (جال) په معنی یو بل مورفیم دی. دغه رنګه (ي = i) په (نیکي = neki) کې یو مورفیم او په (راځي = rādzi) کې بل مورفیم دی ځکه چه په لومړی کلمه کې (i) اسمي معنی لري مګر په دوهمه کلمه کې د غایب

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفرد معنی ورکوي .
هغه مورفیم چه کله د اسم او کله د فعل معنی ورکوي
ځینی کسان یې یو مورفیم بولي او ځینی کسان یې دوه مورفیمه بولي . لکه
په انگریزی کې د (look) مورفیم . مگر داسی مورفیمونه چه د ځج په بدلون
یې معنی بدلون مومي لکه په انگریزي کې (recórd = ثبتول) او récord
(تیکلی) هریو بېل بېل مورفیم بلل کیږي .
دا هم باید په یاد ولرو لکه څنگه چه یو الوفون د بل الوفون
پر ځای نسبي راتلای د غه رنگه الومورفونه هم هر یو ځانله د استعمال مشخص
او ټاکلی ځای لري او یو الومورف هیڅکله د بل الومورف پر ځای باندی نسبي راتلای .

مورفوفونیمیکي بدلون او د هغه دولونه

مورفیم کله کله د خپل محیط یا نورو عواملو د تأثیر له امله بدلون مومي او بېل
بېل شکلونه خوره کوي د مورفیم و دغو بېلو بېلو بدلونو ته چه د محیط په وجه ور
پېښیږي او دغه رنگه د فونیمونو داسی نورو تغیرونو ته چه په مورفیم کې د مختلفو
عواملو په وجه واقع کیږي مورفوفونیمیکي بدلون وایي . مورفوفونیمیکي بدلون
(morphophonemic change) په ځینو ژبو کي ساده او په ځینو ژبو کي
ډیر مغلق وي . خو په عمومي ډول په دوه ډوله پېښیږي : یو دا چه مورفیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکوم فونیم په وجه متأثره سي او تغییر وخوري .لکه په انګریزی کي چه (s) دجمع مورفیم دی که تر رغن آواز وروسته راسي رغن (z) ادا کیږي .لکه په rooms ، eggs ،او roads کي اوکه تر بي رغه آواز وروسته واقع سي بي رغه (s) تلفظ کیږي لکه په roots ، lips او books کي . په نوموړو مثالونو کي (s) تر m ، g او d وروسته په (z) اوتر P،t او K وروسته په (S) سره تلفظ کیږي او په دې توګه دخپل دمخنی فونیم په واسطه بدلون مومي . دغه رنګه په پښتو کي د (زما = zmā) او (ستا = stā) په کلمو کي (ز) او (س) د مالکیت مورفیم دی .که نوموړی مورفیم تر (م) دمخه راسي په (ز) او که تر (ت) دمخه راسي په (س) سره اداکیږي (دمورفیم بحث وګوری) . یعنی نوموړی مور-فیم دخپل وروستني فونیم په واسطه متأثره کیږي او په همدغه سبب بدلون مومي . بل داچه یومورفیم د بل مورفیم پواسطه تغییر وخوري . مثلاً په انګریزی کي دجمع دالومورفونو (-in ~ -iz ~ -z ~ -s) په سلسله کي -in یوالومورف دی چه یوازي له āks (ox) سره واقع کیږي ، یعنی هر ځای چه د āks مورفیم راسي نودجمع د مورفیم هغه الومورف ورسره واقع کیږي چه د -in شکل لري او āksin (oxen) تلفظ کیږي .

که یومورفیم د ځینو عواملو په وجه بیل بیل شکلونه خوره کړي (بیل بیل الومورفونه ولري) له دغو مختلفو مغایرو شکلونو څخه یوازي یو شکل (یوالومورف) داساسي شکل (base form) په توګه انتخابیږي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه اساسي شکل په اساس تول بدلونونه چه د مختلفو عواملو په وجه د نوموړي مورفيم ته ورپيښيږي او بېل بېل شکلونه غوره کوي په خلص او جامع ډول سره بيانيږي . د مثال په توګه د (ستا = stā) او (زما = zmā) په کلمو کي (س = s او ز = z) دوه الومورفونه دي چه دواړه يو ځای يو مورفيم تشکيلوي . نو که په نوموړو دوو شکلونو کي (س = s) داساسي شکل په توګه انتخاب سي بايد نوموړی مورفيم داسي معرفي کړو : (س = s) يو مورفيم دی چه د مالکيت معنی ورکوي او که تر (م = m) چه يو ږغن آواز دی دغه راسي په (ز = z) سره تلفظ کيږي . مګر که په نوموړو شکلونو کي (ز = z) د اساسي شکل په حيث انتخاب سي بايد په دې توګه معرفي سي : (ز = z) يو مورفيم دی چه د مالکيت معنی لري او که تر (ت = t) چه يو بې ږغه آواز دی دغه راسي په (س = s) سره تلفظ کيږي .

داساسي شکل انتخاب د مورفيم په بېلو بېلو شکلونو کي اختياري دی ، خو حتی الامکان بايد کوښښ وسي چه د مورفيم هغه شکل داساسي شکل په توګه انتخاب سي چه د هغه په اساس د نوموړي مورفيم د نورو شکلونو بيان په ساده او اسانه ډول سره امکان پيدا کړي .

د مورفوفونيميکي بدلون يو مشهور قسم اسيميليشن (assimilation) نوميږي او هغه دا دی چه کوم آواز د ګاونډي آواز د تأثير له امله د نوموړي ګاونډي آواز سره يو شی سي يا ورته والی پيدا کړي . لکه په (سنبله) کي چه (ن) په (م) سره بدلون مومي يا لکه په (يک ګړ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي چه د (یک) ک په خبروکي په (گ) سره اداکیږي . په لومړي مثال کي (ن) په (م) سره ځکه بدلون مومي چه د (ن) له ځنگه یو شونډیز آواز (ب) راغلی دی او ددغه آواز د تأثیرله امله (ن) هم په شونډیز آواز (م) سره اوښتی دی. په دوهم مثال کي (ک) یو بې ږغه انسدادي آواز دی چه د خپل ګاونډي آواز (گ) د تأثیرله امله ږغن سوی دی . په اسیمیلېشن کي که د مخنی آواز پر وروستني آواز باندي تأثیر وکړي او وروستنی آواز بدلون ومومي پراګریسیو (progressive) ورته وایي لکه په ترکي کي (git ti > git di= دی ولاړ) او که وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر وکړي او د مخني آواز ته تغییر ورکړي ریګریسیو (regressive) ورته وایي لکه په (ستا) او (زما) کي چه وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر کوي. اسیمیلېشن دوه ډوله واقع کیږي : یو دا چه د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د تغییر سوي آواز تر څنګ واقع وي او فاصله ونلري . و دې ډول اسیمیلېشن ته متصل (contiguous) اسیمیلېشن) وایي ،لکه په (ستا) او (زما) کي. اول دا چه اسیمیلېشن د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د تغییر سوي آواز تر څنګ نوي راغلی او یو له بله سره فاصله ولري ، یعنی په منځ کي یې یو یا څو آوازونه راغلي وي . و داسي اسیمیلېشن ته منفصل (noncontiguous) اسیمیلېشن وایي . لکه په دري کي (سرش) چه په (شرش) سره تلفظ کیږي. په دې مثال کي لومړی (س) د وروستني (ش) د تأثیرله امله په (ش) سره تبدیل سوی دی او د (س) او (ش) ترمنځ نور فونیمونه راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مورفوفونيميکی بدلون يو بل قسم ډيسيميليشن (dissimilation) نوميږي: کله کله په يو ترکيب (کلمه) کي يو آواز دوه ځايه (مکرر) واقع کيږي. که چيري نوموړی آواز له نوموړو دوو ځايونو څخه په يوه ځای کي په يو بل آواز سره بدلون ومومي ودغې عمليې ته ډيسيميليشن وايي. لکه د نموڅا و لموڅ په کلمو کي د(ن) بدلون په (ل) سره.

د مورفوفونيميکی بدلون يو بل قسم قلب (metathesis) نوميږي او هغه دادی چه د فونيمونو په ترتيب کي بدلون واقع سي لکه: څمکه ، ځمکه - روڅ ، ورځ - لوبشت ، ولېشت.

د فونيمونو زياتوالی يا حذف بدل هم مورفوفونيميکي بدلون بلل کيږي. مثلاً په انګريزي کي (s) د جمع مورفيم دی چه کله - کله د (z) په شکل څرګنديږي لکه په eggs ، roads او داسي نورو کلمو کي. مګر د diśiz په کلمه کي چه مفرد يې diś دی، د (i) فونيم زيات راغلی دی. په پښتو کي ځيني خلک (دېرش) په (دېش) سره تلفظ کوي او کله کله - (څلوېښت) په (څلوېښ) سره اداکوي او په دې توګه له دېرش څخه (ر) او له څلوېښت څخه (ت) حذفوي. دغه رنګه که په انګريزي کي نښرغه کانسونينټ چه د دوو واولونو په منځ کي واقع سي د برخله ږغن کيږي لکه betər چه په bedər سره تلفظ کوي. دغه رنګه ږغن کانسونينټ چه په پای کي راسي په ځينو ژبو کي کله کله نښرغه کيږي لکه د جرمنی

(c) ketabton.com: The Digital Library

tag (وږخ) چه په taK سره تلفظ کیږي . نوموړي او دغه ډول نور بدلونونه چه په مورفیم کي پېښیږي ټول مورفوفونیمکي بدلونونه بلل کیږي.

دیوې ژبي د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو لارې

ځرنګه چه د نړۍ ژبي د داخلي ساختمان او جوړښت له امله یوله بله توپیر لري ، نود هغوی مورفیمونه هم په یوه بڼه ځان نه څرګندوي . په ځینو ژبو کي یو ډول او په ځینو نورو ژبو کي بل ډول مورفیمونه موجود دي . یو ژب پوهاند دیوې ژبي د مورفیمونو د معلو- مولو په وخت کي باید له ډېر غور او احتیاط څخه کار واخلي څو چه د هغې ژبي د مورفیمونو شکلونه په صحیح ډول سره پیدا او معرفي کړي . دیوې ژبي د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو په وخت کي باید دالاندې ټکي په نظر کي ونیول سي :

مورفیم له سېلاب سره کومه رابطه نلري . یعنی کله کله یو مورفیم څو سېلابه وي او ځینې وخت یو سېلاب څو مورفیمه لري . مګر داسي هم ډېر پېښیږي چه یو مورفیم یو سېلاب وي . مثلاً (کندهار = Kandahār) یو مورفیم دی چه دري سېلابه لري . (ځم = dzam) یو سېلاب دی چه دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مورفیمه (dz + am) لري. (لاس = lās) یو مورفیم دی او یو سیلاب لري.
د مورفیمونو او فونیمونو شمېر هم یو له بله څه رابطه نه سره لري.
د مثال په توګه د (رڼا = ruṇā) په کلمه کښې (رڼ = ruṇ) چه درې فونیمونه لري یو مورفیم دی او (آ = ā) چه یو فونیم دی یو مورفیم هم دی. نو یو مورفیم ممکن یوازې یو فونیم وي. یو فونیم کله کله د بېلو بېلو مورفیمونو په دول - څرګند بدلای سي. خو کله کله هماغه فونیم یوازې د یوه فونیم په حیث نه د مورفیم په دول په ژبه کي ښېښېږي. مثلاً د (نېکي = neki) او (ځی dzi) په کلموکي (i) یو فونیم دی چه په نومړو دواړو کلموکي د بېلو بېلو مورفیمونو په دول راغلی دی. یعنی په لومړۍ کلمه کي یو دول او په دوهمه کلمه کي بل دول معنٰی لري. مګر د (ځیر = dzir) په کلمه کي بیا هماغه فونیم معنٰی نلري او یوازې د یو فونیم په حیث راغلی دی نه د مورفیم په دول.

کله کله محقق د ژبي د مورفیمونو د معلومولو په وخت کي له یو شمېر داسي مثالونو سره مخامخ کیږي چه په هغوی کي یو دول صوتي واحد ونه او یو دول معنا ګاني راغلي وي. نو محقق باید ښه غور او کامل تحقیق څخه دا نتیجه واخلي چه نومړي صوتي واحد ونه دیوه دول معنٰی د موجود والي له امله او د هغوی دیوشي والي په وجه یو مورفیم وبولي. لکه چه ووایي په دې ټولو کلموکي (کوړ = Kor، کوټه = Koṭá، کږدی = Kazdáy، کلا = Kolá، کلی = Kálay) د هستوګنی د ځای معنٰی پرته ده، او په دې ټولو کلموکي یو صوتي واحد (ک = K) راغلی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوڅکه (ک = K) یو مورفیم دی چه د هستوګني دځای معنی ورکوي. دغه سبب دی چه محقق هیڅ وخت له نیمګړي دېتا څخه مثبته نتیجه نه اخلي له نوموړو کلموسره که داسي کلمي لکه (خونه = xúna، جونګړه = jongára، سار = sār ...) یوځای کړو وخرګندېږي چه (ک = K) دهستوګني دځای معنی نه ورکوي او مورفیم نسي بلل کېدای.

که یو مطلب په دوو بېلو ژبو کي اداسي. ممکن د مورفیمونو شمېر بېل - توپیر ولري. د مثال په توګه په پښتو وایي: زه کورته ځم = za Kor ta dzam او په انګریزي وایي: āy go hom = I go home نوموړی مطلب په پښتو کي په پنځه مورفیمه (za + Kor + ta + dz + am) او په انګریزي کي په درېیو مورفیمه (āy + go + hom) سره اداسوی دی. نو که موږ وغواړو چه دانګریزی ژبي دنوموړي خبري مورفیمونه دپښتو د ترجمي له مخي معلوم کړو باید په دې فکر کي و نسو چه ځکه چه په پښتو کي نوموړې خبره پنځه مورفیمه لري نو په انګریزي کي هم باید پنځه مورفیمه ولري. بلکه زموږ تحقیق باید دحقایقو پر اساس بنا وي او ځکه چه دانګریزي د ژبي مورفیمونه معلوم و نو د انګریزي ژبي خپل ساختمان باید په نظر کي ونیسو نه داچه دپښتو ژبي دساختمان په اساس دانګریزي ژبي ساختمان فرض کړو.

د یوې ژبي په مورفیمي تجزیه کي موږ باید ز یار وباسو چه د هغې ژبي - ساختمان په هغه دېتا کي چه موږ یې په لاس کي لرو په داسي کوچنیو توټوسره تجزیه کړو چه نوموړې هره توټه یوازي یو مورفیم وي. او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجزیې موږ د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کې کولای سو . که دا کار موږ په بریالیتوب سره سرته ورسوو نو ټول هغه مورفیمونه به چه په ډېټاکې موجود دي لاس ته راسي . د مثال په توګه په لاندې ډول د پشه یي ژبې د هغې لهجې ډېوې لنډې ډېټا مورفیمي تجزیه کوو چه د نور د درې په "پنجوقلعه کې خلک خبرې په کوي :

1 . ɛ́loamắgošínše دا زموږ کور دی.	4. ɛ́lodā̆r داغر.
2 . ɛ́loamắbāgše دا زموږ باغ دی.	5. búbaKā́rgošíŋ ډېر ښه کور.
3 . amắgošíŋ زموږ کور.	6. pašayíbúbaKā́rjábše (پشه یي ډېره ښه ژبه ده)
7. ɛ́lobaKā́rbāgše دا ښه باغ دی	

که د لومړۍ او دوهمې خبرې معناوې سره پرتله کړو د دواړو خبرو معناوې نور سره یوشی دي او یوازې په (کور) او (باغ) کې توپیر سره لري . د نوموړو خبرو په پشه یي شکلونو کې کوم توپیر چه راغلی دی هغه یوازې د gošíŋ او bāg په ټوټو کې دی . نو کوم معنی لرونکې او کرامري ټوټې چه موږ د نوموړو دوو خبرو د مقایسې له مخې سره بېلولای سو یوه د gošíŋ او بله د bāg ټوټه ده چه لومړۍ ټوټه د (کور) او دوهمه ټوټه د (باغ) معنی ورکوي . په دریمه خبره کې یوه د gošíŋ ټوټه راغلې ده چه د مخه یې موږ معنی لاس ته راوستلې ده چه و (کور) ته وایي او د

نوموړي خبري په معنی کې هم دغه مطلب موجود دی. د نوموړې خبري
پاته برخه amá ده چه د دغې خبري د معنی له مخې څرګندیږي چه د
(نوموړ) معنی ورکوي. که لومړۍ او څلورمه خبره سره پرتله کړو ـ
څرګنده به سي چه د نوموړو خبرو په معنی کې یوازي یو مطلب مکرر
راغلی دی چه هغه د (دا) مطلب دی او د نوموړو دوو خبرو په پشه یي شکلونو
کې هم یوازي یوه توته مکرره راغلې ده چه هغه د élo توته ده. نو د
نوموړو دوو خبرو له پرتلې څخه دا څرګندیږي چه élo او (دا) سره یوشی
دي او هرکله چه په څلورمه خبره کې موږ ته دا څرګنده سوه چه د élo
توته د (دا) معنی لري نو دا هم باید ومنل سي چه په نوموړې خبره کې د
پشه یي خبري پاته توته (dār) د نوموړي خبري د پاته سوي معنی (غر)
سره یوشی ده . اوس بیرته ولومړۍ خبري ته راځو . په لومړۍ خبره کې د
نورو توتو شکلونو معناوي لاس ته راغلي دي او یوازي د پشه یي په خوا
کې (še) او د پښتو ترجمې په خوا کې (دئ) پاته دی چه طبعاً دا دواړه
سره یوشی دي . یعنی (še) د (دئ) معنی ورکوي .

په پنځمه خبره کې gošiŋ موږ ته معلوم سو چه د
(کور) معنی ورکوي . په دې ډول پاته توته (búbakár) د (دبر-
-بنه) په معنی پاتیږي . که دغه توته په اوومه خبره کې وپلټو، څرګنده
به سي چه نوموړې توته یو واحد مورفیم نه دی. ځکه چه د هغې یوه
برخه (bakár) د (بنه) په معنی راغلې ده او بله برخه یې (bú) یو بل

مورفیم دی چه په څرګند ډول د (ډېر) معنی ورکوي. په شپږمه خبره کې نور تول مورفیمونه موږ ته معلوم دي او کوم شی چه پاته دی هغه د پشه‌یي په خواکې د jә́b توته او د پښتو ترجمې په خواکې د (ژبه) مفهوم دی چه دا دواړه هم طبعاً باید یوشی وبلل سي. یعنې jә́b د ژبې معنی لري
په پوره تېنې ډول موږ وکولای سوای چه توله معنی لرونکې توټې چې په نوموړي ډېټاکې راغلي دي د هغوی لمعنا ګانو سره لاس ته راولو. د دغې لنډې ډېټاله څخه د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کې موږ دا هم څرګنده کړه چه نوموړي توټې واحد مورفیمونه دي.
د نوموړو مورفیمونو لست په لاندې ډول سره ترتیبولای سو :

élo	دا	dār	غر
amā́	زموږ	bú	ډېر
gošíŋ	کور	bakā́r	ښه
še	دئ	jә́b	ژبه
bāg	باغ	pašayí	پشه‌یي

د یوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو له پاره کافي مواد او کره کتنه ضروري ده. ځکه چه په لږ و موادو کې ځینې وخت محقق د مورفیم حقیقې بڼه نسي پېژندلای. نو د پاره ددې چه ډېر کوچنې معنی لرونکې صوتي واحد ونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپل حقيقي شکل او بڼه سره پيدا کړای سي محقق بايد هغوی په ډول ډول او بېلو بېلو خبرو کي ترغوږ لاندي ونيسي او د هغوی د صحيحي اندازي په باره کي خپل ځان ډاډه کړي . دادی اوس د عبري ژبي دلاندني دېتاد مورفيمي تجزيې په ترڅ کي پردې مطلب باندي رڼا اچوو :

1. šamartihū	ما دی وساته	5. šamarnūhā	موږ دا وساتله
2. šamartihā	ما دا وساتله	6. šamarnūkā	موږ تاسي وساتلاست
3. šamartikā	ما تاسي وساتلاست	7. qataltihū	ما دی و واژه
4. šamarnūhū	موږ دی وساته	8. qatalnūhū	موږ دی و واژه

په لومړۍ او دوهم خبره کي د معنی توپير يوازې په (دی) او (دا) کي راغلی دی . يعني د نوموړو دواړو خبرو معنی يوشی ده يوازي دومره فرق لري چه په لومړۍ خبره کي غايب مذکر او په دوهم خبره کي غايب مؤنث يادسوی دی . عبري خبري هم دواړه نوړ کټ مټ يوشی دي يوازي د لومړۍ خبري په پای کي ū او د دوهم مثال په پای کي ā راغلی دی نو په سرسري نظر که سړی وګوري ممکن دا نتيجه واخلي چه (ū) يو مورفيم دی چه د (دی) يعني غايب مذکر او (ā) يو بل مورفيم دی چه د (دا) يعني غايب مؤنث معنی ورکوي . خو که دې يوه خبره هم ورسره يوځای کړو څرګنديږي چه (šamartī) په دې دواړو خبرو کي مشترک

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلي دي او کوم شی چه په دې وسرو خبرو کي توپير لري هغه د - hū ، hā ، او Kā توپي دي . ځکه چه د نومورو درو خبرو نوره معنی يو شي ده او يوازي په درو ضميرونو کي توپير سره لري . نو اوس بايد دا نتيجه ځني واخلو چه نوموري درې توپي درې مورفيمونه دي چه د- نوموړ ودې وضميرونو له پاره راغلي دي يعني hū د (دی) ، hā د (دا) او Kā د (تاسي) معنی ورکوي .

که ځارمه ، پنځه او شپږمه خبره هم ور سره يو ځای کړو او له نوموړو شپږو برخو څخه هغه مورفيمونه چه د محنه موږ معلوم کړل (hū ، hā ، او Kā) وباسو په پاتو برخوکي šamar په تولو خبروکي مشترک راغلی دی يوازي په کوم ځای کي چه د مفرد متکلم ضمير (زه) راغلی دی هلته (tī) او په کوم ځای کي چه د جمع متکلم ضمير (موږ) راغلی دی هلته (nū) ور سره يو ځای سوی دی . نو ځکه دا نتيجه اخلو چه (tī) يو مورفيم دی چه د مفرد متکلم (زه) معنی لري او (nū) يو مورفيم دی چه د جمع متکلم (موږ) معنی ور کوي .

که او ومه او اتمه خبره هم له نوموړو خبرو وسره يو ځای کړو ، کومه توته چه نا آشنا په نظر راځي هغه د (qatal) توته ده . د نوموړو دوو خبرو په معنی کي چه کوم شی موږ ته نوی په لاس راغلی دی هغه د (وواژه) مطلب دی . ځکه چه د دغه نوي مطلب له پاره يوه نوې توته (qatal) په لاس کی ترو نو دا نتيجه اخيستلای سو چه (qatal) يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

توته د ه چه د (وواږه) معنی ورکوي .

که تولي خبري له سره تر پایه وگورو ، بیله (وساته) څخه نور د تولو معنا وو له پاره مو ، مورفیمونه یا معنی لرونکي توتې پیدا کړي دي ، او د شربو په هغه موادو کي چه مونږ تر څېړني لاندي نیولي دي یوه توته (šamar) پا ته د ه . ځکه چه په یوه خوا کي د (وساته) مطلب او په بله خوا کي د (šamar) توته لرو نو څرګندیږي چه (šamar) یوه معنی لرونکې توته ده چه د (وساته) معنی ورکوي . بل دا چه که لومړی او څلرمه خبره له او وومي او اتمي خبري سره مقایسه کړو څرګنده به سي چه په لومړو خبروکي په کوم ځای کي چه (وساته) راغلی دی هلته د (šamar) او په کوم ځای کي چه (وواږه) راغلی دی هلته د (qətal) توته راغلې ده چه دا هم پردې باندي دلالت کوي چه د (šamar) توته د (وساته) په معنی سره پېښیږي . د لومړو خبرو د مورفیمو نولست په لاندي ډول سره ترتیبولای سو :

šamar — وساته	hā — دا
tī — زه	Kā — تاسي(1)
hū — دی	nū — مونږ
qətal — وواږه	

(1) : تاسي د احترام له پاره راغلی دی . اصلاً Kā د مفرد مخاطب له پاره راځي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیوي ژبي د مورفیمونو د معلومولو په وخت کي باید د مورفیمونو الومورفونه هم په نظر کي ونیسو ، او که کوم مورفیم بېل بېل الومورفونه ولري هغوی هم باید معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځایونه وښیو . دا دی اوس به د مثال په توګه په لاندي ډول د (زپوتیک zapotec) د ژبي دیوي لنډي ډېټا مورفیمي تجزیه وکړو او وبه ګورو که ځینو مورفیمونو الومورفونه درلودل هغه به هم معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځایونه به وښیو . دزپوتیک ژبه په مکسیکو کي ویله کېږي .

1.	rekabizaʔ	زه جواب ورکوم (استمراري حال)	8.	duwazaʔ	زه ژ وند کوم
2.	rudibicizaʔ	» زه وچوم	9.	ruʔnazaʔ	زه غوږ څوم (استمراري حال)
3.	rugalazaʔ	» زه اورلګوم	10.	Ki	پر یوول
4.	rikiazaʔ	» زه کښېږم	11.	raʔazaʔ	زه څم (استمراري حال)
5.	ekabi	جواب ورکول	12.	udibici	وچول
6.	riduwazaʔ	زه ژ وند کوم (استمراري حال)	13.	duwa	ژ وند کول
7.	rikuwazaʔ	» زه ساتم	14.	ritazaʔ	زه اخلم (استمراري حال)
15.	rikizaʔ	زه مینځم (استمراري حال)			

نو موږ ډېټا که سرتر پایه پوري په یوه نظر سره وګورو ، درې د ولسه مورفیمونه یکسېي راغلي دي : تنه ، واحد متکلم ، ضمیر او استمراري حال .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (1،2،3، 4، 6،7،9، 11، 14 او 15) مادوکي د مورفیمونو نوموړي د ړي سره دولونه راغلي دي . په (5،10، 12 او 13) مادوکي یوازې تني او په اتم ماده کي تنه او د واحد متکلم ضمیر راغلی دی. که (6،7 او 13) مادې سره پرتله کړو څرګنده به شي چه (duwa) تنه ، (zaʔ) واحد متکلم ضمیر او (ri) استمراري حال ښیي . دغه رنګه په ټولو هغو موادو کي چه (زه) راغلی دی ـ هلته (zaʔ) هم راغلی دی . له دې څخه څرګندیږي چه (zaʔ) د (زه) په معنی دی . که دوهم او دوولسم ماده سره پرتله کړو څرګنده به سي چه (udibici) تنه ده چه د (وچولو) معنی لري ، (zaʔ) د (زه) معنی ورکوي او کوم صوتي واحد چه د استمراري حال معنی لري هغه د (۳) صوتي واحد دی . ځکه چه (ri) او (۳) دواړه د استمراري حال معنی ورکوي نو څرګنده ده چه نوموړي دواړه صوتي واحدونه د یوه مورفیم الومورفونه دي . د دې دپاره چه په ښه توګه څرګنده سي چه نوموړي صوتي واحدونه الومورفونه دي نو ښایي چه د هغوی مشخص استعمال هم پیدا کړو . په نوموړو موادو کي که په غوږ سره وکتل سي څرګنده به سي چه (ri) تل تر کانسوننټ او (۳) تل تر واول دمخه راځي او یو د بل پر ځای باندي هیڅکله نه واقع کیږي . نو ځکه موږ دا دواړه صوتي واحدونه د یوه مورفیم الومورفونه بولو . هغه مورفیمونه چه په نوموړې ډېټا کي راغلي دي په لاندي ډول سره ښودلای سو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

1.	r ~ ri[1]	استمراري حال	7.	duwa	ژوندکول
2.	zaʾ	زه	8.	Kuwa	ساتل
3.	eKabi	جواب ورکول	9.	uʾna	غوښتول
4.	udibici	وچول	10.	Ki	پريوتل
5.	ugala	اورلګول	11.	aʾa	تلل
6.	Kia	کېنېل	12.	ʾa	اخيستل

کله کله د مورفيمونو د الومورفونو د استعمال مشخص ځايونه د هغه محيط له مخې چه نوموړي الومورفونه پکښې واقع سوي وي نـه څرګنديږي. په داسې حال کې بنايي چه ټول هغه ځايونه و ښوول سي چه نوموړي مغاير شکلونه پکښې واقع کيږي. د مثال په توګه د مکسيکو د يوې بلې ژبې چه هېواوې (Huave) نوميږي ددې لاندې د بېتا مورفيمي تجزيه کوو:

1. andiomáac	مو پرېښله کوو	2. ačiatíac	موږ خيرو
3. imboláac	موږ بايلږو	4. ahiráac	موږ لرو
5. ačičíac	موږ ځبېښو	6. ahačiác	موږ ورکوو

(۱) د غه ډول علامه (~) د يوه مورفيم د الومورفونو د ښوولو په غرض د نوموړي مورفيم د الومورفونو ترمنځ راځي (د دغه مبحث پای وګورئ).

7. andoKáoc	موږ کبان نیسو	8. ianáac	موږ څنې راځو
9. acohóoc	موږ لوبې کوو	10. uwíac	موږ پوره اخلو
11. aKoočíac	موږ پرېکوو	12. auwáac	موږ وځو
13. andoK	کبان نیول	14. anǰialáac	موږ میده کوو (په مېچن یا د ژرندې)
15. ašomáac	موږ پیدا کوو		

نوټ : پرته له دیارلسمې مادې څخه چه یو موږ فیم دی، په نورو ټولو خبرو کي دوه دوه موږ فیمونه راغلي دي.

که په نومو ړې د پښتاکي په غوږ سره وګورو په هره ماده کي یو متکلم ضمیر او یو فعل راغلی دی. که د یمه اود وولسمه ماده سره مقایسه کړو، څرګنده به سي چه په دواړو کي یو مشترک صوتي واحد (áac) راغلی دی او د نوموړو ماد و په ترجمه کي موږ یو مشترک مطلب (موږ) لرو. نو ځکه د دغي د پښتاله مخي نوموړی مشترک صوتي واحد (áac) د (موږ) معنی ورکوي. او که په نورو هغو ځایو کي چه نوموړی صوتي واحد راغلی دی وګورو هم د غه نتیجه واثبات ته رسیږي. یعني هر ځای چه (áac) راغلی دی په پښتو ترجمه کي (موږ) راغلی دی. په شپږمه او لسمه ماده کي یو بل صوتي واحد (íac) مشترک واقع سوی دی چه د دغو ماد و په ترجمه کي یو مشترک مطلب (موږ) راغلی دی. نوموړی صوتي واحد هم د (موږ) په معنی سره بېلولای سو. د غه رنګه که اوومه او دیارلسمه ماده سره

پرتله کړو څرګنده به سي چه (óoc) هم د (موږ) معنی ورکوی. نو په نوموړې ژبه کې دغې صوتي واحدونه د لاحقې په توګه د (موږ) له پاره راغلي دي چه دغې سره دیوه مورفیم الومورفونه بلل کیږي. د څخه موږ ته ویل سوي وه چه پرته له دیارلسمي مادې څخه په هره ماده کې دوه مورفیمونه راغلي دي. ځکه چه په نوموړې هره ماده کې د جمع متکلم د مورفیم الومورف راغلی دی نو د هري مادې پاته برخه له هغه فعل سره مساوي ده چه وموږ ته د هغې مادې په ترجمه کې راکړه سوی دی. د نوموړي ژبه مورفیمونه په لاندې ډول سره ښودلای سو :

1.	-áac ~ -íac ~ -óoc	موږ	2.	andiom	هیله کول
3.	imbol	بېرېدل	4.	ahir	درلودل
5.	ačič	څېښل	6.	ahač	ورکول
7.	andok	کبان نیول	8.	ian	راتګ
9.	acoh	لوبه کول	10.	uw	پوهول
11.	akooč	پرې کول	12.	auw	وتل
13.	anǰial	مینه کول	14.	ašom	پیداکول
15.	ačiat	خېژل			

د جمع متکلم د مورفیم د الومورفونو د استعمال مشخص ځایونه د نوموړي ژبه له مخې نه معلومیږي. نو ځکه د دې د پاره چه د هغوی د استعمال

مشخص ځایونه وښودل سي یوازنۍ لار داده چه د هر الومورف سره د ټولو هغو شکلونو لست واخیستل سي چه له هغه الومورف سره واقع کیږي. دالستونه په لاندي ډول سره ترتیبولای سو :

-áac :		-íac :		-óoc :	
andiom-	هیله کول	ačiat-	څیرل	andok-	کټایتول [?]
imbol-	بېرول	ačič-	څپېښل	acoh-	لوبه کول [?]
ahir-	درلوول [?]	ahač-	ورکول		
ian-	راتګ	uw-	پوړول [?]		
auw-	وتل	akooč-	پرې کول		
anǰial-	میده کول				
ašom-	پیداکول				

خو په داسي مواقعو کي د پاره د دې چه زموږ په کار کي اسانتیا پېښه سي، ډېره ښه لار داده چه لومړی له iác- او óoc- سره د هغو شکلونو لست ترتیب کړو چه له نورو دوو الومورفونو سره واقع کیږي او وروسته وو وایو چه نور ټول شکلونه له áac- سره واقع کیږي. دلته مطلب صرف دادی چه په دغه ډول لستونو کي سړی ودې ته نه مجبوریږي چه ټول شکلونه ولیکي او په دې لحاظ یوه اقتصادي لار ده.

ددې دپاره چه د مورفيمونو رابطه يوله بله سره وښوول‌ سي نو په پورتنۍ مورفيمي تجزيه کي دځينو مورفيمونو سره د رابطي وړه ليکه (ـ) راغلې ده . هغه شکل چه همېشه د کوم ترکيب په سرکي راځي ، نو موږ يې وړه ليکه تر هغه شکل وروسته ايښې وله کېږي . هغه شکل چه همېشه د کوم ترکيب په پای کي واقع کېږي نو موږ يې ليکه تر هغه شکل د مخه راځي . که وغواړو چه د کوم مورفيم بېل بېل الومورفونه وښيو نو بايد د نوموړو الومورفونو ترمنځ يوه کږه وږه ليکه کښېږدو .

لهجوي اطلس

هرکله چه دوه کسه په يوه ژبه خبري سره کوي که سړی په ډېر غور ورته غوږ ونيسي ، د دوی په خبرو کي توپير موجود وي . او هماغه يوه موضوع يو سړی په يو ډول او بل سړی په بل ډول کلمو کي اداکوي . ممکن يو سړی په خپلو خبرو کي داسي کلمې استعمال کړي چه د هغه بل سړي د کلمو په پانګه کي نوي ، يا يې زده وي خو د هغوی د استعمالولو سره عادت ونلري . دغه ډول ديوې کورنۍ لهجه وبلې کورنۍ ته څه ناڅه توپير لري . په يوه ټولنه کي بېل بېل اجتماعي ګروپونه لکه خواران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او بډایان، مریان او خپلواک وګړي، تعلیم یافته او بې تعلیمه خلک په خپل منځ کې د لهجې اختلاف لري. تر دې چه ځینې وخت داسې پېښېږي چه د یوه اجتماعي ګروپ غړي د بل اجتماعي ګروپ غړي په خبره که څه هم دواړه د یوې ژبې ویونکي وي خو د لهجې د توپیر په وجه سم نه پوهېږي. د نر او ښځې لهجه هم توپیر سره لري. د زلمیانو او زړو په وینا وو کې هم ځینې وخت توپیر لیدل کېږي. مثلاً د افریقا په ډېرو ښارونو کې زلمیان له اکثرو هغو مذهبي اصطلاح ګانو سره چه د دوی پلرونه او میندې یې پوهېږي آشنایي نه لري. دا توپیر په هغو ځایونو کې ډېر لیدل کېږي چه زوړ کلچر په چټکتیا سره د بدلون په حالت کې وي. هغه خلک چه هر وخت په نږدې تماس کې وي یا په یوه کلي یا یوه ښار کې ژوند کوي او په همغه یوه اجتماعي یا اقتصادي ډله پورې اړه لري ژبه تقریباً په یوه ډول سره استعمالوي. مګر هغه کسان چه په ندرت سره یا لږ بېخي موقع نشي میندلې چه یو له بله سره په تماس کې سي او خبرې اترې سره وکړي، په خبرو کې یې زیات توپیر لیدل کېږي. د مثال په توګه د برتانیې علمي انګریزي ژبه په لندن او مانچسټر کې ډېر ورته والی سره لري. خو د نورو ښارونو په شا او خوا کې محلي لهجې یو له بله ډېر توپیر سره لري. د جغرافیایي موقعیت په اساس ممکن د یوې ژبې ویونکي په خپلو خبرو او وینا وو کې څرګند اختلافونه او توپیرونه ولري. دا توپیرونه په عمومي ډول په آوازونو، شکلونو، د شکلونو په ترتیب، کلمو او معنی ګانو کې لیدل کېږي. د مثال په توګه د کندهار د لهجې د (ښ) او (ښن) آوازونه د ننګرهار او په

ځینو نورو لهجو کې په (گ) او (خ) سره اداکیږي. په کندهار کې و (چوپان)
ته (شپون) او (موټروان) ته (موټروان) وایي، مگر په ځینو نورو لهجو کې نوموړې
کلمې په (شپین) او (مبټریان) سره تلفظ کیږي.

یوه ورځ له کندهاره څخه کابل ته په موټر کې تلم. موټروان او کلینر دواړه دپکتیا وو. پر لاره کې د موټر په ماشین کې څه خرابي پیښه سوه. کلینر ورکښته سو پر ماشین یې کار شروع کړ. موټروان په سیټ کې ناست ؤ او وکلینر ته یې ورږغ کړل: "چکیش کیږده چکې روخله" که موټروان د کندهار په پښتو خبرې کولای نو به یې ورته ویلي وای: "چکش کښیږده چاکو را واخله".

په ځینو لهجو کې وایي (سړی دئ = saray day) او په ځینو لهجو کې وایي (سړی دی = saray day) مگر په ځینو لهجو کې وایي (سړی ده = saray da). په کندهار کې (گوگرد) ته (اورلگیت یا - اولگیت) وایي، او (گرگ) ته (شرمبن) وایي، او (ډنگر) د لاغر په معنی استعمالوي مگر په ځینو نورو لهجو کې (گوگرد) ته (کوگړ) او (گرگ) ته (لبوه) وایي او (ډنگر) د (غوالي) په معنی استعمالوي.

که موږ وغواړو چه د یوې ژبې بېلې بېلې لهجې او د هغوی توپیرونه په صحیح ډول سره وښوولای سو، نو دهرې لهجې په باره کې د ژبپوهنې له اصولو سره سم یو لړ تحقیقات کوو، او هغه مواد چه د هغوی په واسطه موږ د نوموړي ژبې بېلې بېلې لهجې او د هغوی توپیرونه

وېشو ولاړ سو د ژبپوهنې د علمي اساساتو له مخې را غونډ وو. د دغه
موادو چه را ټول سول او د خپرولو له پاره آماده سول موږ کولای سو چه
په بېلو طريقو سره هغه نشر کړو: يوه طريقه دا ده چه د يوه کاغذ پر مخ
باندې د هر جواب ورکوونکي (informant) خبرې په بېلو بېلو عمودي
ستونونو کې په داسې ډول سره راولو چه د ټولو جواب ورکوونکو هغه جوابونه
چه د يوې موضوع په باره کې يې ورکړي دي څنګ پر څنګ پر يوه افقي ليکه
باندې واقع سي، خو په دې توګه موږ کولای سو چه نوموړي جوابونه يو له
بله سره پرتله کړو. بله طريقه دا ده چه نوموړي جوابونه د نقشو په توګه
په داسې ډول سره وښيو چه په هغه کې د هر جواب ورکوونکي جواب د هغه د جواب
ورکوونکي د هستوګنې په ځای کې واقع سي. د دغو دوو طريقو يوه غوره
طريقه ده. ځکه چه د دغسې نقشو يوه مجموعه موږ ته موقع را کوي چه
د يوې ژبې د بېلو بېلو عناصرو د استعمال مشخص ځايونه په نوموړو نقشو
کې د مقايسې کولو په ترڅ کې پيدا او مقايسه يې کړو او په يوه نظر سره په اسانه
توګه له نوموړو نقشو څخه خپل مطلب لاس ته راولو. د دغسې نقشو مجموعه
چه په هغو کې د يوې ژبې د بېلو بېلو لهجو دغسې او داسې نور توپيرونه
ښوول سوي وي د ژبپوهنې په اصطلاح لهجوي اطلس (dialect atlas)
بلل کيږي.

کوم سړی چه د ژبې تحقيق کوي هغه ته محقق (Field worker) وايي. جيليرون (Gillieron) چه د سويس

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ډیر نامتو ژبپوهاند دی وایي چه محقق باید یو سړی وي . یعني دیوې ژبې ټولې لهجې بنایي چه دیوه سړي په واسطه ثبتې سي . مګر جود (Jud) او جې برګ (Jaberg) چه دواړه دده شاګردان وو دایتالیې او سویس د ژبپوهنې او نژادپوهنې (Ethnology) داطلس په ترتیبولو کې یې له ډېرو تنو څخه کار اخیستی دی .

محقق بنایي چه دلهجې په محل کې کاروکړي او دجواب ورکوونکي جوابونه ځنډله باید ولیکي . دیټا (هغه مواد چه د ژبې دلهجو دتحقیق له پاره راغونډیږي) بنایي چه دخبرو دعادي سرعت له مخې ثبت سي چه طبیعي وي نه دوروا وغیرطبیعي خبرو په موقع کې . دخبرو په ثبتولو کې به ډیر تسلوان نکوي . یعني هرکله چه محقق باوري سي چه آوازونه یې په صحیح ډول سره اوریدلي دي نو وروسته دي د هغوی په ثبتولو کې اقدام وکړي . محقق باید له جواب ورکوونکي څخه داغوښتنه ونکړي چه یو توری تردوې یا څلورو واره زیات تکرار کړي . بلکه اکثره محققین ولومړي تلفظ ته اهمیت ورکوي او که کومه اشتباه ورته پیښه سي هغه په نورو مشابهو خبروکې رفع کوي . محقق باید داکوښښ ونکړي چه د ژبې ټول مواد هرو - مرو ترعمومي قواعدو لاندې راولي . ځکه چه په یوه ژبه کې بې قاعده او غیرمنظم شیان د ژبې یوه مهمه برخه تشکیلوي او دباقاعده شیانو په څېر اهمیت لري . نو ددې له امله هرڅه باید کټ مټ په هغه ډول سره ثبت سي چه په ژبه کې موجود وي او د هیڅ شي له ثبتولو څخه باید سترګې پټې نسي . خجونه او فشارونه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکثرو ژبو کي د کلمو او جملو و معنی ته تغییر ور کوي . لکه د (غوته، پرته، کښېنستم) په کلمو کي که پر لومړي سېلابونو باندي فشار واقع سي یوه معنی ور کوي ، او که د پای پر سېلابونو باندي فشار راسي بله معنی ور کوي . د غه رنگه د (زه په پوهنځي کي له ده سره گرامر وایم) په جمله کي پر ځلور و برخو باندي موږ فشار راوستلای سو . پر هره برخه چه فشار راولو د جملي معنی څه تو پیر پیدا کوي . یعنی که پر (زه) باندي فشار راولو دا معنی ور کوي چه بېله ما څخه بل څوک له ده سره په پوهنځي کي گرامر نه وایي یا ممکن دا معنی ور کړي چه بېله ما څخه دي بل څوک له ده سره په پوهنځي کي گرامر نه وایي . که پر (پوهنځي) باندي فشار راولو دا معنی ور کوي چه زه له ده سره په پوهنځي کي گرامر وایم او بل ځای یې نه ور سره وایم . که پر (ده) باندي فشار راولو دا معنی ور کوي چه له بل چا سره زه په پوهنځي کي گرامر نه وایم بلکه یوازي له ده سره یې وایم . او که پر (گرامر) باندي فشار راسي بیا دا مطلب ځني اخیستل کېږي چه بېله گرامر څخه کوم بل مضمون له ده سره په پوهنځي کي نه وایم . نو ځکه د تحقیق په وخت کي محقق بنایي چه د ژبي خچو نه او فشارونه هم ثبت کړي څو په دې برخه کي هم دېوې ژبي د لهجو تو پیر او ورته والی څرگند سي .

په هغه سیمه کي چه محقق د ژبي د لهجو تحقیق کوي لومړی باید د نوموړي سیمي یوه جغرافیایي سروې وکړي څو په دې توگه څه عمومي (ابتدایي) معلومات د هغو بېلو بېلو سیمو په باره کي لاس ته راولي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه په هغوی کي د ښځي د استعمال تو پیر ونه موجود وي . ورو وسته تر هغه محقق باید دوه کاره وکړي : یو دا چه د هغو جغرافیایي سیمو یو لست ترتیب کړي چه په هغوی کي د ژبي هغه عناصر چه یو له بله توپیر سره لري وروسته په غوږ سره وکتل سي . بل دا چه د هغو عناصرو لست ترتیب کړي چه په نومو رو سیمو کي باید د هغوی تحقیق وسي . دغه دوهم لست چه د یو لړ پوښتنو څخه مرکب دی د یوه پوښتنلیک (questionnaire) شکل غوره کوي . هغه پوښتني چه د یوه پوښتنلیک په توگه ترتیبیږي باید چه یو له بله سره رابطه ولري . یعنی که له جواب ورکوونکي څخه لومړی دا پوښتنه وکړو چه تاسي و پلار ته څه وایاست ، دوهم پوښتنه مو باید دا وي چه تاسي مور ته څه وایاست او وروسته پسی د خور ، ورور ، ورېره او داسي نوري پوښتني وکړو او هر گړی وموضوع ته بنایي چه تغییر ورنکړو .

نوموړي لستونه چه ترتیب سول بیا نو محقق په نومورو سیمو کي سفر کوي او په هره هغه سیمه کي چه د ده د مخه د تحقیق کولو له پاره ټاکلي ده توقف کوي . په هغه ځای کي مناسب جواب ورکوونکي (informants) پیدا کوي او د هر جواب ورکوونکي څخه یو پوښتنلیک تهیه کوي . په عمومي ډول په یوه سیمه کي دوه جواب ورکوونکي انتخابیږي او نوموړي خلک بنایي چه داسي کسان وي چه له کوچنیوالي څخه په هغه ځای کي لوی سوي وي او هغه مواد چه محقق یې په دغه سیمه کي راغونډ وي د نوموړي ټولي سیمي د خلکو د ښځي نماینده گي وکړي . محقق باید د نوموړو موادو د راغونډولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښتنه وليکي . د جواب ورکوونکي په انتخابولو کي د محقق ډېر غور لازم دی.
کوم څوک چه پوښتنه ځني کيږي د هغه نوم، د هستوګني ځای، د هستوګنې
د ځای بدلون، په نورو ژبو کې د ده معلومات، سن او داسي نور معلومات چه
د ژبي په بدلون کي برخه لري باید وليکل سي . د جواب ورکوونکي عمر باید تر
شپاړسو کالو زيات وي . ځکه چه بېله جزوي استثنا آنو څخه هغه څوک چه
عمر يې تر شپاړسو کالو لږ وي په ژبه کي پوره تجربه او معلومات نلري . په
عمومي ډول نر ته د جواب ورکوونکي په حيث تر ښځي ترجيح ورکوله کيږي .
ځکه چه نر نسبت و ښځي ته په ټولنه کي په عمومي ډول له خلکو سره ډېر تماس
لري . د جواب ورکوونکي فکري ذکاوت د ژبي په تحقيق کي ډېر اهميت لري ،
او هر څومره چه په ژبه کي ډېر معلومات ولري هغومره کټوره نتيجه ولاس ته
راځي . د جواب ورکوونکي خوله او غاښونه باید نواقص ونلري . ځکه چه که
يې غاښونه وتلي وي يا يې مثلاً ژبه کوم عيب ولري ، ممکن د ژبي آوازونه
په صحيح ډول سره ادا نکړای سي . که يو محقق وغواړي چه صحيح مواد
او سم ډېټا لاس ته راولي نو ښايي چه د جواب ورکوونکي ټوله اوضاع او خواص
مطالعه کړي او د هغه په خوی او بوی ځان پوه کړي . ځکه صحيح او د
داد ور جوابونه هغه وخت محقق له جواب ورکوونکي څخه اخيستلای سي
چه دوی يوله بله سره روږدي او يو د بل په خوی او بوی سره بلد سي .
محقق باید په دې عقيده وي چه جواب ورکوونکی همېشه صحيح جوابونه
ورکوي . نو ځکه دی باید له جواب ورکوونکي سره مباحثه ونکړي . که څه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله کله جواب ورکوونکی ممکن غلط جواب ورکړي خو محقق باید دلیلونه ورسره ونه وایي. ځکه تجربې ثابته کړې ده چه له جواب ورکوونکی سره دلیلونه ویل ګټه نلري او محقق کولای سي چه داسي مشکلات د خپلي ډېټا په نورو محتویاتو کي حل کړي. محقق باید د جواب ورکوونکي په مرسته او سړو ونه خپل تلفظ صحیح کړي. کوم آواز یا کومه کلمه یا خبره چه محقق د هغه په تلفظ کي اشتباه ولري په جواب ورکوونکي پسی دې څو واره تکرار کړي څو صحیح تلفظ یې زده کړي او جواب ورکوونکی هم د هغه د صحت تصدیق وکړي. له جواب ورکوونکي څخه ښایي چه د ژبې په باره کي علمي پوښتني ونسي مثلاً دا باید ځني ونه پوښتل سي چه ولی د (ما احمد ولید) پرځای (زه احمد ولید) یا د (زه احمد وینم) پرځای (ما احمد وینم) نسو ویلای. د داسي پوښتنو جوابونه باید وروسته تر هغه چه مواد راغونډ سول او ډېټا ترتیب سوه له ډېټا څخه واخیستل سي. د تحقیق په وخت کي دې د جواب ورکوونکي لیاقت او ذکاوت وستایل سی. له جواب ورکوونکي سره ډېر صمیمانه او دوستانه وضعیت کول د محقق د بریالیتوب سبب ګرځي. په یوه وخت کي باید ډېر کار ونسي. په عمومی ډول محقق باید په یوه وخت کي تر (۴۵) دقیقې زیات کار ونکړي. یعنی وروسته ترهرو (۴۵) دقیقو باید تفریح وسي. که محقق په ورځ کي درې واره له جواب ورکوونکي سره پنځه څلوېښت دقیقې کار وکړي او نور وخت د نوموړو موادو په مطالعه او د ځینو ریښو او پیوندونو (affixes) په یادولوسره

تېرېکړي ممکن يوه سيمه او د يا ډو ډېټا راغونډه او ترتيب کړي. خو د محقق له پاره لازمه ده چه د تحقيق په وخت کي د ژبي ځيني اساسي مواد لکه د کلمو ريښې، ځيني لاحقې، سابقې او د هغې ژبي داسي نور مهم عناصر ثبت کړي.

هرکله چه ټول مواد په نوموړي ترتيب سره راغونډ سول نو وروسته نقشې ترتيبېږي چه په هغه کي د هغو عناصرو استعمال په بېلو بېلو سيمو کي وښوول سي چه د مخه په پوښتنليک کي ترتيب سوي دي.

توماس او ايلن د امريکا د ښېوهني نامتو پوهان دي چه د لهجوي اطلس د موادو د راغونډولو په برخه کي يې نسبتاً نوي طريقې استعمال کړي دي. چارلس ک. توماس (Charles K.Thomas) د ښې هغه عناصر چه دى يې د لهجو د معرفي کولو له پاره ضروري بولي په جواب ورکوونکي باندي لولي او د ټيپ ريکاډر په ذريعه يې ټېپوي. په دې طريقه کي دده ګټه داده چه دى وايي داسي چا ته اړتيا نلري چه په فونيټيکس کي ډېري پوهي خاوندوي او نه دى ورته ضرورت پيدا کوي چه مجادله وکړي چه څه ډول سيمبولونه او علامې د څه ډول آوازونو له پاره بايد استعمال سي. که څيرى د ټيپ څخه کار وانه خيستل سي نو د ژبي مواد د تحقيق په وخت کي په ډېر دقيق ډول سره ثبتول غواړي او دا کار هغه څوک کولاى سي چه په فونيټيکس کي کافي معلومات او پوره مهارت ولري، څو د ژبي د لهجو ټول آوازونه د هغو فونيټيکي علامو او سيمبولونو

سره سم ولیکي چه ورته ټاکل سوي دي . دغه رنګه توماس په نوموړي طریقه سره د ډېرو خلکو د خبرو نمونې په لږ وخت کي ثبتولای سي . بر سېره پر دې د ټېپولو په واسطه ډېر داسي فونولوجیکي خواص څرګندېږي چه حتی یوه ډېره دقیقه فونوتیکي الفبا او سیمبولونه یې هم نسي څرګندولای . ددې طریقې یوه بله ګټه دا ده چه د عروضي خواصو (suprasegmental characteristics) یا په بل عبارت د ژبې په معنی کي د خجونوا و فشارونو د اهمیت په باره کي هم صحیح معلومات لاس ته راتلای سي .

هیرلډ ب . ایلن (Harold B. Allen) له یوې بلې طریقې څخه کار اخلي او هغه دا ده چه لومړی د جواب ورکوونکي څخه خواهش کوي چه داسي شیان لکه د هفتې، د ورځو یا د میاشتو نومونه وښیي او وروسته بیا ځیني جملې ورکوي چه خالي ځایونه ولري او هغه ډک کړي . لکه په دې جمله کي : (ددوی ... ډېرې شیدې کوي) چه جواب ورکوونکی په نوموړي خالي ځای کي هغه کلمه راوړي چه د (غوا) له پاره یې استعمالوي . خو دا هم ممکنه ده چه جواب ورکوونکی د (غوا) د کلمې پر ځای د (کامېښې) کلمه راوړي . نو ددې د پاره چه د جواب ورکوونکي څخه هغه کلمه لاس ته راولي چه د (غوا) له پاره یې استعمالوي داسي جملې چه د نوموړي جملې سره ورته والی ولري څو ځله تکراروي څو چه جواب ورکوونکی ورته ته مجبور سي چه په خالي ځای کي د (غوا) کلمه استعمال کړي . مثلاً داسي جملې لکه (ددوی ... لنګه سوه او ګیلګی یې راوړ) یا لکه (غوېي دیوې او ... د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شید وله پاره روزل کیږي) او داسي نور ... ټول پوښتنلیک په همدې ترتیب جواب ورکوونکی لولي او د جملو خالي ځایونه ډکوي او په همغه وخت کې د جواب ورکوونکي جوابونه تېرېږي. د ژبي عروضي خواص د ځینو نورو هغو مخصوصو موادو څخه لاس ته راولي چه له جواب ورکوونکي څخه یې تېر کړېږي.

د لهجوي اطلس اصطلاحات

په لهجوي اطلس کې د ژبپوهني علما ځیني اصطلاحات راوړي چه دلته یې باید په لنډ ډول سره یادونه وسي. په دې جمله کې آیسوګلاس (isogloss) یوه ډېره مهمه اصطلاح ده چه ډېره استعمالېږي. د لهجوي اطلس په ترتیبولو کې ډېر مهم کار دادی چه د ژبي د مختلفو عناصرو د استعمال توپیر چه په بېلو بېلو سیمو کې موجود وي ـ وښوول سي او د هغوی وېشونه او سرحدونه وټاکل سي. هغه سرحدي لیکه چه د ژبي د یوه عنصر د استعمال توپیر په مختلفو سیمو کې وښیي آیسوګلاس بلل کیږي. ځیني آیسوګلاسونه نسبت و ځینو نورو آیسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کیږي. مثلاً کوم آیسوګلاس چه دوې لویې سیمې سره بېلوي نسبت و هغو آیسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کیږي چه ترکلیو او وړو وړو سیمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غیر منظم ډول سره تیرېږي . دغې کوم عنصر چه په یوه محل و ده سیمه کي استعمالیږي او دغه سیمه د یوه آیسوګلاس په واسطه احاطه سوې وي وهغې سیمې ته مرکزي سیمه (focal area) وايي . دغې ځیني هغه عناصر چه د استعمال تو پیر لري ممکن په پراګنده ډول سره تیت سوي وي نو ځکه آیسوګلاسونه هم د دغسي عناصرو د استعمال دځایونو د ښوولو په غرض یو په بل سره نو تللي او ګډ وډ سره واقع سوي وي . داسي سیمې چه دغسي آیسوګلاسونه پکښي راغلي وي ګریډیډ ایریا (graded areas) يې بولي . کله کله یو زیات شمیر - آیسوګلاسونه په یوه ځای کي سره واقع سوي وي او تقریباً پر یوه خوا باندي تللي وي . هغه سیمه چه د آیسوګلاسونو د دغسي بنډلونو په واسطه سره بېله سوې وي لهجوي سیمه (dialect area) يې بولي او دغسي آیسوګلاسونه چه د بېلو سیمو په منځ کي يې یوبلن سرحد تشکیل کړی وي نسبت و یوه آیسوګلاس یا هغو آیسو-ګلاسونو ته چه شمیر يې لږ وي دغې بي د بېر تغییر وړ او بدلونونه ښیي او ممکن کله کله د دغسي سیمې پر لهجه باندي یو بېل نوم کښېښوول سي .

لومړی پوښتنه چه د لهجوي جغرافیې پوهان باید و هغه ته جواب ورکړي دا ده چه آیا دغه آیسوګلاسونه یا آیسوګلاس همېشه ځای پر ځای ولاړ وي او که په حرکت کي وي ، او که حرکت کوي نو پر کومه خوا باندي روان وي؟ یو آیسوګلاس یا د آیسوګلاسونو یو بنډل چه د کوم داسي سدله څنګه سره تېر سوی وي چه د خلکو په منځ کي يې رابطه او تګ راتګ قطع کړی وي په عمومي ډول د توقف په حالت کي وي . دغې بي د کوم عنصر یا عناصرو استعمال له مرکز څخه له

(c) ketabton.com: The Digital Library

سري ځخه ترسري پوري او له کلي ځخه تر کلي پوري خپرېږي او تر
هغه وخته پورې په حرکت کې وي څو چه د کوم مانع سره مخامخ سي او
ودرېږي. دا مانع ممکن طبيعي وي لکه کوم غر يا کوم لوی سيند يا ممکن
سياسي وي. که چيري دا ډول مانع وجود ونلري نو سرې بايد اغلباً دا سي نتيجه
واخلي چه د ژبي نوموړي عنصر يا عناصر تل په حرکت کې دي او وهري خواته
چه لار ولري هلته نفوذ کوي.

د ژبني اطلس په نقشو کې ندي وازي ليکي استعمالولای سو
بلکه موږ کولای سو چه مربع گاني، مثلثونه، دايرې او داسي نوري نخښي
استعمال کړو. د مثال په توگه په پښتو کې د (ښ = ṣ) آواز په ځينو ځايو
کې په (ښ = ṣ) په ځينو سيمو کې په (خ = x) او په ځينو منطقو کې
په (خ = x̄) سره تلفظ کيږي. که موږ وغواړو چه د (ښ = ṣ)
نوموړي درې ډوله سيمي په يوه نقشه کې وښيو، کولای سو چه په هغو
ځايو کې چه (ښ = ṣ) والي د مربع، او په هغو سيمو کې چه (خ = x)
والي د مثلث، او په هغو مناطقو کې چه (خ = x̄) والي د داير و علامې —
کښېږدو او په دې توگه د نوموړي آواز بېل بېل تلفظ په مختلفو سيمو
کې د نقشې پر مخ وښيو.

کله کله د ژبې کوم عنصر يا عناصر په هماغه
يوه ځای کې په بېل بېل ډول سره استعماليږي چه و داسي ځايو ته انتقالي سيمه
(transition area) والي. لکه د کندهار په علاقه کې چه (کښې) او (کې)

د واړه وايي مګر په ننګرهارا و ځينونورو سيمو کې (کښې) نه استعماليږي. کله کله د ژبې ځيني عناصر نوازي په هغو سيمو کې پيدا کيږي چه ګوښه واقع سوي وي او خلک يې له نورو سيمو سره ډير تګ او راتګ نلري د دغسي سيمو له پاره د مارجنل (marginal) يعني کِناري يا ګوښه اصطلاح راوړله کيږي .

يادونه

ژبه او ليک با يد سره بېل سي . ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر يو خاص نظم او سيستم لاندې د انسان د صوتي غړو په واسطه ادا کيږي . مګر ليک د سيمبولونو داسي يو سيستم دی چه د دغو آوازونو د ښودلو د پاره په کاريږي . د عصري ژبپوهني له مخي و دغو رسم سوو سيمبولونو ته ژبه نسو ويلای . نو که موږ وغواړو چه د يوې ژبي تحقيق وکړو بنا يي چه خبري تر غوږه او کتني لاندي ونيسو نه ليک ؛ خصوصاً په پښتو او دې ته ورته نورو ژبو کي چه د ټولو واولي آوازونو له پاره ليکلي سيمبولونه نسته او د ليک له مخي د نومو ړو ژبو د خبرو ټول آوازونه نسي تمثيلولای .

د ژبو د ساختمان او جوړښت او د هغو د بېلو بېلو لهجو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د توپیرونو څېړل او معلومول ځانله اصول او میتود لري چه دا کار باید له دغو اصولو او میتودو سره سم وسي نه په غیرعلمي او اټکلي توګه.

د نړۍ ژبي د ساختمان او جوړښت له مخي یوله بله سره توپیر لري. نو ځکه د یوې ژبي ساختمان او جوړښت باید د کومي بلي ژبي د ساختمان او جوړښت پر اساس تر تحقیق او څېړني لاندي ونه نیول سي، بلکه هره ژبه بنایي چه د خپل ساختمان په چوکاټ کي وڅېړله سي.

د دې د پاره چه یوه نوې ژبه په لږ وخت، په اسانه توګه او په نسبتاً بشپړ ډول زده سي نو د شاګرد د مورنۍ او د هغې ژبي جوړښت او ساختمان چه شاګرد یې نوې زده کوي هرومرو باید سره پرتله سي څو په دې توګه د نوموړو ژبو توپیرونه څرګند سي. وروسته شاګرد باید د هغو توپیرونو په زده کړه کي ډېر زیار وباسي چه دده ژبه یې له هغې ژبي سره لري چه دی یې زده کول غواړي.

ـــــ پای ـــــ

لیک. نصیر جلیس لیسنتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې رسالې په ليکلو کې ما دا لاندې کتابونه کتلي دي :

1. Allen Harold B. 1958, Applied English Linguistics, New York.
2. Bloomfield, Leonard 1933, Language, New York.
3. Gleason Henry A. Jr., 1955, An introduction to descriptive linguistics, New York.
4. Hall, Robert A., Jr. 1960, Linguistics and your language, N.Y.
5. Herbert Penzl 1961, A Reader of Pashto. The Univ. of Michigan.
6. Hockett Charles E. 1959, A course in modern linguistics N.Y.
7. Kenneth L. Pike 1947, Phonemics, The Univ. of Michigan.
8. Nida, Eugene 1949, Morphology, The Univ. of Michigan.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تورکچه کتابلر نشریاتی
دوغرولق مطبعه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library